

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

LASTEN KOKEMUKSIA ERORYHMÄTOIMINNASTA

Taija Leivo

Opinnäytetyö
Kesäkuu 2017

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
LEIVO, TAIJA:
Lasten kokemuksia eroryhmätoiminnasta
Opinnäytetyö 45 sivua, joista liitteitä 5 sivua
Kesäkuu 2017

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää lasten tunteita ja ajatuksia avio- ja avoeron jälkeen sekä syventyä tarkastelemaan lasten kokemuksia eroryhmätoiminnasta. Tutkimus toteutettiin Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmässä. Ryhmässä käsiteltiin lasten kokemuksia sekä eron herättämiä tunteita. Ryhmäkertoja oli kahdeksan ja ne järjestettiin syksyn 2016 aikana. Ryhmän jäseniä olivat alakouluikäiset lapset ja aikuisina toimivat lastentarhanopettaja sekä kaksi opiskelijaa.

Tutkimus toteutettiin toiminnallisena tapaustutkimuksena ja sen tutkimusaineisto koostuu ryhmässä käydyistä keskusteluista, yhteisistä loppupiiireistä sekä lasten yksilöhaastatteluista. Aineistosta tehtiin aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Teoriaosuus käsittelee avio- ja avoeroja Suomessa sekä lapsen kokemana. Teoriaosuudessa tarkastellaan myös lapsen tukemista erossa sekä sen jälkeen, sekä vertaistoiminnan merkitystä lapselle eroprosessista selviytymisessä.

Tutkimustuloksista käy ilmi, että lapset olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä ryhmään ja pitivät ryhmätoimintaa mielekkäänä. Keskeisenä tärkeänä teemana lapset nostivat esille muiden lasten ymmärryksen. Lapset kokivat, että ryhmässä muut ymmärtävät eroon liittyviä asioita ja tunteita. Eron herättämät tunteet olivatkin vahvasti esillä jokaisella ryhmäkerralla.

Ryhmä loi mahdollisuuden lapselle käsitellä eroon liittyviä tunteita, joista he eivät välttämättä muualla olisi voineet keskustella. Etenkin kielteisten tunteiden näyttäminen voi olla vaikeaa. Ryhmässä yhdessäolo oli kiireetöntä ja keskittyntä, joten lapsilla oli tilaa ja aikaa kertoa mietteitään.

Selvityksen tulokset tukevat ajatusta siitä, että lasten eroryhmätoiminnasta on lapsille hyötyä. Lapsilta saadun palautteen perusteella voidaan todeta, että ryhmämuotoinen työskentely on lapsille mielekäästä ja se helpottaa eroon liittyvien asioiden käsittelyä. Samassa tilanteessa olevien lasten kanssa keskustelu tuntui lapsista mukavalta ja he kokivat ymmärrystä, jota eivät muissa kaverisuhteissa ole kokeneet.

Asiasanat: eroryhmä, ero, lasten kokemukset

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

LEIVO, TAIJA:

Children's experiences of participating in children's divorce group

Bachelor's thesis 45 pages, appendices 5 pages

June 2017

The purpose of this thesis was to collect information on children's feelings about divorce and experiences in a support group. The group was held in Mannerheim League for Child Welfare Tampere at autumn 2016. The focus was on how the child dealt with the divorce process. Six children in the same situation took part in the group.

Data for this research were collected from the participating children using qualitative methods. Theme based individual and group interviews were used. The data collected were analyzed using content analysis.

The results showed that the children were mainly content with the group and its activities. Understanding between the members of the group was one of the main points that the children emphasized. Children acknowledged the other children did understand their feelings and experiences about the divorce. The group was a safe place for children to handle all the feelings they had about the divorce.

The respondents stated that the activities of the group were helpful in terms of supporting the child's separation process. The majority of the participants thought that discussing their feelings and experiences about the divorce with other children in the same situation was pleasant and comfortable. They had completely different feelings than they had had with other age-mates. These results showed that peer support group is helpful for children to handle and discuss divorce.

Keywords: divorce and separation group, separation, children's experiences of separation

SISÄLLYS

ABSTRACT	3
1 JOHDANTO.....	5
2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET.....	6
2.1 Tavoitteet	6
2.2 Yhteistyökumppani	6
3 AVIO- JA AVOERO.....	9
3.1 Erot Suomessa.....	9
3.2 Ero lapsen kokemana	12
3.3 Lapsen tukeminen eron jälkeen	14
3.4 Vertaistoiminta ja sen merkitys lapselle eron jälkeen.....	17
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	21
4.1 Toiminnallinen tapaustutkimus.....	21
4.2 Tutkimuskysymykset	22
4.3 Menetelmät	22
4.4 Lasten eroryhmä ja sen toteuttaminen	24
4.5 Aineiston analyysi.....	29
5 LASTEN KOKEMUKSIA ERORYHMÄSTÄ	30
5.1 Lasten kokemukset toiminnasta.....	30
5.2 Lasten ajatukset ryhmäkertojen sisällöistä	33
5.3 Lasten kokemukset vertaisuudesta.....	33
5.4 Lapset tunnistavat ja käsittelevät eron herättämiä tunteita	35
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	37
7 POHDINTA.....	40
LÄHTEET.....	43
TAULUKOT	46
LIITTEET.....	46
Liite 1	46
Liite 2	47

1 JOHDANTO

Avio- tai avoero on prosessi kahden ihmisen päättäessä liittonsa. Ero on aina kriisi, josta selviäminen voi viedä aikaa. Eroavan parin lisäksi ero vaikuttaa heidän läheisiinsä ja etenkin lapsiin. Lapsi on erittäin haavoittuvassa asemassa aikuisten eron keskellä. Lapsen voi olla vaikea käsittää, mitä erossa tapahtuu ja miksi siihen on päädytty. Väestöliiton tekemän tutkimuksen mukaan eroon päätyvien liittojen osuus Suomessa on korkea ja arviolta noin 30 000 lasta kokee eron Suomessa vuosittain. (Kontula, 2013, 9.)

Tämä opinnäytetyö käsittelee lasten kokemuksia eroryhmätoiminnasta. Teoriaosuus käsittelee eron lisäksi eroja Suomessa sekä vertaisuuden merkitystä lapselle avo- tai avioeron jälkeen. Opinnäytetyön toiminnallinen osuus on toteutettu Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmässä. Opinnäytetyö avaa eroryhmän sisältöä ja lasten kokemuksia ryhmän toiminnasta. Ryhmässä lapsille annetaan tukea käsitellä vanhempien eroa. Lapset voivat luoda omista kokemuksistaan tarinaa, joka auttaa heitä eron eri vaiheiden ymmärtämisessä. Ryhmä luo mahdollisuuden käsitellä eron herättämiä vaikeita tunteita lapsen tavoin, leikkien ja liikkuen yhdessä muiden samassa tilanteessa olevien lasten kanssa.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tuoda esille lasten kokemuksia erosta ja Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmän toiminnasta. Opinnäytetyön tavoitteena on tuottaa konkreettista tietoa siitä, miten lapset kokivat osallistumisensa ryhmän toimintaan. Tarkoituksena ei ole ollut luoda valmista mallia eroryhmälle, vaan selvittää juuri kyseiseen ryhmään osallistuneiden lasten kokemuksia toteutuneesta ryhmästä.

Oma kiinnostukseni aihetta kohtaan on ollut vahva opintojeni aikana. Etenkin lasten tukeminen vertaistoiminnan keinoin kiinnostaa minua. Vertaisuus ja vertaistuki ovat mielestäni mielenkiintoisia aiheita, joten oli hienoa päästä mukaan ryhmään selvittämään millainen ryhmä on ja miten lapset kokevat vertaisuuden. Oma ajatukseni ennen ryhmän alkua oli, että saadessaan tukea vanhempien erotessa lapsen on helpompi käsitellä eron herättämiä ajatuksia ja näin ollen erosta selviäminen helpottuu. Tämä oli kuitenkin vain oma ajatukseni, joten oli mielenkiintoista lähteä selvittämään, miten lapset todella kokevat ryhmässä työskentelyn vaikean aiheen äärellä.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Opinnäytetyöni on toteutettu Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston tarpeesta ja pyynnöstä. Työn tarkoituksena on tuoda näkyväksi lasten kokemuksia eroryhmätoiminnasta. Ryhmä toteutettiin syksyllä 2016. Aihevalinta tuki hyvin omia tavoitteitani opinnäytetyön suhteen. Tässä työssä käytän Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osastosta lyhennettä MLL Tampereen osasto.

2.1 Tavoitteet

Opinnäytetyöni tavoitteet muodostuivat yhteistyökumppanin MLL Tampereen osaston tarpeiden sekä itse asettamieni tavoitteiden yhdistyessä. Vanhempien erotessa lapsen saama tuki on usein vajavaista, ja lapsi saattaa jäädä aikuisten asioiden jalkoihin. Lasten tukeminen ja tukitoimien järjestäminen eron jälkeen on tärkeää, ja siksi tavoitteena on tehdä lasten kokemukset eroryhmätoiminnasta näkyväksi. Ryhmätoimintaan liittyen tärkeänä teemana on myös tuoda esille lasten kokemuksia vertaisuuden merkityksestä eron jälkeen. Toisena tärkeänä tavoitteena on tuoda esiin lasten aitoja mielipiteitä ja ajatuksia vanhempien erosta.

2.2 Yhteistyökumppani

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on avoin, vaikuttava, valtakunnallinen kansalaisten järjestö, joka toimii lasten, nuorten ja lapsiperheiden oikeuksien ja etujen hyväksi. Mannerheimin lastensuojeluliitto ajaa lapsen etua ja se kehittää ja vahvistaa lapsuutta suojelevaa kasvatuskulttuuria. Järjestö edistää lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä tasapainoisiksi ihmisiksi sekä lapsiperheiden hyvinvointia tarjoamalla vertaistukea ja luomalla osallistumismahdollisuuksia eri elämäntilanteissa. (Mannerheimin lastensuojeluliitto.)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on suuri yhteisö, joka muodostuu keskusjärjestöstä, 10 piirijärjestöstä ja 566 paikallisyhdistyksestä. Järjestön henkilöjäsenet ovat jäseninä paikallisyhdistyksissä. Paikallisyhdistyksissä on jäseniä yli 92 000. Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osasto ry:n toiminta perustuu MLL:n yleisiin toiminta-

linjauksiin ja toimintaa säätelevät mm. MLL Tampereen osasto ry:n säännöt, yhdistyslaki, MLL Tampereen osasto ry:n strategia ja toiminta- suunnitelma. (MLL.)

Järjestön työtä ohjaavia arvoja ovat lapsen ja lapsuuden arvostus, yhteisvastuu, inhimillisyys, suvaitsevaisuus ja yhdenvertaisuus sekä ilo. Lisäksi Tampereen osasto korostaa toiminnassaan ihmisläheisyyttä ja osallisuuden edistämistä. Toimiessaan lukuisissa paikallisyhdistyksissä, MLL saa toimintansa kannalta tärkeää ja ajanmukaista tietoa lasten, nuorten sekä lapsiperheiden asemasta ja tarpeista. Tätä tietoa MLL tuo esille yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. (MLL.)

Mannerheimin lastensuojeluliitto on toiminut lasten edun hyväksi jo vuosia. Erotyö nousi keskiöön Tampereen osastolla, kun vuonna 2012 alkoi Lapsi ja ero kehittämishanke, joka käynnisti uusia varhaisen vaiheen eropalveluita Tampereelle. Palvelut herättivät mielenkiintoa myös Tampereen ulkopuolella ja ne palvelevat perheitä ja ammattilaisia myös valtakunnallisesti. Osa hankkeen aikana kehitetyistä palveluista levisi jo hankkeen aikana muualle. (MLL Lapsi ja ero-hankkeen loppuraportti, 2014.)

Mannerheimin lastensuojeluliiton nelivuotinen hanke piti sisällään paljon erilaisia kokeiluja. Projektin loppuraportin mukaan kehitetty perhetapaamistoiminta on valtakunnallisesti uusi palvelu eronneille lapsiperheille ja mahdollistaa lapsen ja erillään asuvan vanhemman kodinomaiset, ei-valvotut kohtaamiset haastavassa elämäntilanteessa. Tiedollista tukea tarjoavat Eron edessä -illat ovat saaneet alkunsa jo ennen Lapsi ja ero -hankkeen käynnistymistä, mutta niitä on kehitetty ja laajennettu hankkeen aikana perheiden tarpeiden pohjalta. Hankkeen aikana on myös kokeiltu erilaisia avoimen ja ohjatun vertaistuen muotoja eronneille vanhemmille ja uusperheellisille. Kokeilujen kautta on saatu kokemuksia siitä, että vertaiskokemukset tarjoavat lohtua ja uusia näkökulmia. (MLL Lapsi ja ero-hankkeen loppuraportti, 2014.)

Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osastolla on siis järjestetty kymmenien vuosien ajan erilaisissa elämäntilanteissa oleville perheille avointa, vapaaehtoisuuteen perustuvaa vertaistoimintaa. Eron jälkeen- hankkeessa (2002-2005) toiminnasta saatiin myönteisiä kokemuksia koko perheen huomioivasta vertaistoiminnasta eron jälkeen, mutta järjestön toteuttamana ammatillista vertaistoimintaa ei ollut mahdollista jatkaa. (MLL Lapsi ja ero-hankkeen loppuraportti, 2014.)

Lapsi ja ero – hankkeen (2012-2014) tavoitteena oli kehittää vertaistuki-iltoja eroa harkitseville, isovanhemmille, eronneille ja eri kulttuurista tulleille. MLL Tampereen osasto järjesti Lapsi ja ero- hankkeen aikana Vanhemman neuvo – ryhmiä. Kolmeen hankkeen aikana järjestettyyn ryhmään on osallistunut yhteensä 19 vanhempaa, joilla on ollut yhteensä 32 lasta. Viimeinen ryhmä toteutettiin niin, että sen rinnalla kulki lapsille suunnattu ryhmä, johon osallistui 12 lasta. Ryhmä kokoontui kahdeksan kertaa ja se oli tarkoitettu 4-6 vuotiaille lapsille. (MLL Lapsi ja ero-hankkeen loppuraportti, 2014.)

Lapsi- ja ero hankkeen loppuraportin mukaan viimeisen ryhmän etuna voidaan nähdä lasten ja vanhempien samanaikainen tukeminen, sekä vanhempien lastenhoitojärjestelyjen helpottaminen. Ryhmiin osallistujien erosta on kulunut aikaa muutamasta kuukaudesta kolmeen vuoteen. Ajalla on merkitystä selviytymisen kannalta, eikä ryhmämuotoinen työskentely ole ensimmäinen paikka, josta kannattaa hakea tukea. (MLL Lapsi ja ero-hankkeen loppuraportti, 2014.)

Syksyllä 2016 MLL Tampereen osasto toteutti uuden lasten ryhmän. Ryhmä oli suunnattu 6-10 vuotiaille lapsille. Aiemman lasten ryhmän hyvien kokemusten jälkeen myös uusi ryhmä kulki Vanhemman neuvo- ryhmän rinnalla. Samanaikaisten ryhmien etuna voitiin nähdä vanhempien mahdollisuus osallistua ryhmään. Ryhmä tapasi 8 kertaa.

3 AVIO- JA AVOERO

Kahden viimeisen sukupolven aikaa erot ovat yleistyneet voimakkaasti. Meneillään on mittava elämänmuodon muutos, joka horjuttaa perinteistä perheajattelua. Kyseessä on yhteiskunnallisesti merkittävä ilmiö. Suomessa avioliittopohjaisen perhemuodon kriisiä vavioliittojen määrän kasvu ja avioerojen määrän lisääntyminen suhteessa solmittuihin avioliittoihin. Myös eron päätyneiden avioliittojen keskimääräisen keston lyheneminen kertoo muutoksesta. Erosta on tullut ajan ilmiö, joka koskettaa lähes jokaista suomalaista jossain elämänvaiheessa välillisesti tai välittömästi. (Kääriäinen, Hämäläinen, Pölkki 2009, 11.)

3.1 Erot Suomessa

Tilastokeskuksen mukaan parisuhteen päätyminen koskettaa vuosittain tuhansia suomalaisia. Suomen virallisen tilaston mukaan avioerojen määrä on pysynyt samalla tasolla jo pitkään. Luvuissa voidaan havaita pieniä heilahduksia. Vuonna 2013 määrä oli hieman noussut, mutta jo vuonna 2014 luvut laskivat hieman. Avioeroon päättyi 13 682 avioliittoa, mikä oli 84 vähemmän kuin vuotta aiemmin. Avioeronneisuus on pysynyt samalla tasolla jo yli 20 vuotta. (Tilastokeskus 2015.)

Suuret muutokset, kuten taloudelliset lama-ajat eivät ole vaikuttaneet erotilastoihin. Ennusteiden mukaan noin joka toinen solmittava avioliitto päättyy jossakin vaiheessa eroon. (Kontula 2013, 28.) On kuitenkin muistettava, että avioerotiedot kertovat parisuhteiden purkautumisesta vain osittain, sillä avioliittojen purkautumisesta on olemassa vain vähän tutkittua tietoa. (Väestöliitto. A.)

Viime vuosina Suomessa on solmittu 5,8 avioliittoa 1000 asukasta kohti. Tämä on tarkoittanut lähes 30 000 avioliittoa vuodessa. Avioeroperheistä kolme neljästä, eli yli 10 000 vuodessa on lapsiperheitä. (Kontula 2013, 28-29.) Tilastot kertovat hyvin vähän avioerojen osuudesta. Avioeroista ei ole käytettävissä tarkkoja lukuja, mutta niiden osuus solmittavista avioliitoista tiedetään suhteellisesti suuremmaksi kuin avioliitoista. (Kontula 2013, 28-29.) Avioerot ovat yleisiä, mutta lapsiperheiden vanhempien avioliitot päättyvät eroon kaksi kertaa niin usein kuin avioliitot. (Tilastokeskus 2007.)

Perheneuvojana toiminut Kiiski on väitöskirjassaan tutkinut suomalaisten eroja 2000-luvun alussa. Kiiskin mukaan avioerosta on tullut hyväksyttävä asia ja sitä pidetään nykyisin tavallisena elämänkulun tapahtumana. Vuosia kestäneen avioliiton purkaminen voi kuitenkin olla vaikea prosessi. Avioliitto sitoo puoliset monilla tavoin yhteen. Yhteisessä elämässä ystävät ja sukulaiset ovat yhteisiä. Parilla saattaa olla yhteistä omaisuutta ja he ovat kokeneet monia elämänkulkuun liittyviä tapahtumia yhdessä. Useilla eroavilla pareilla on myös yhteisiä lapsia. Yhteiselämän loppuessa avioero voi osoittautua odotettua raskaammaksi prosessiksi. Nykyisin ero on tehty juridisesti helpoksi, mutta sosiaalinen ja psyykinen ero vaatii paljon työskentelyä. (Kiiski 2011, 18.)

Ero on harvoin yksinkertainen tai yksiselitteinen asia. Avio- tai avoliiton purkautumista voidaan tarkastella taloudellisena, juridisena, sosiaalisena tai psyykkisenä erona. Eroprosessi on pitkä, ja se sisältää monia tapahtumia ennen avioerovalmiuden heräämistä. Valmiuden herättyä ihminen suunnittelee eroa ja lopulta toteuttaa sen. Prosessi alkaa varhain parin eläessä yhdessä ja päättyy vasta pitkän ajan kuluttua eron virallistamisesta. Kontula kuvaakin eroa pitkään jatkuvaksi emotionaalisen sidoksen purkautumisprosessiksi. (Kontula 2013, 52.)

Useissa eroa käsittelevissä julkaisuissa painotetaan, että jokainen ero on erilainen. Esimerkiksi Mäkijärvi on huomionnut erojen eroavaisuuksia teoksessaan Kahden kodin lapset. Ero voi tulla elämään yllättäen toisen puolison niin ilmoittaessa, toisen luullessa, että kaikki on kotona ja perheessä hyvin. Puolisot voivat myös päätyä eroon pitkän harkinnan jälkeen. Riippumatta siitä mikä tie eropäätökseen on johtanut, se ei vielä ennusta sitä, miten itse ero toteutetaan ja miten asioista päästään yhteisesti sopimaan. Eroamiseen ja elämän uudelleen rakentamiseen on useita eri tapoja. (Mäkijärvi 2014,16.)

Yhteiskuntamme asenne eroamista kohtaan on muuttunut vuosien saatossa. Kontulan mukaan yleinen asenneilmasto muuttui suotuisemmaksi avioeroille erityisesti 1960-luvulta 1990-luvulle. ”Pyhän” avioliiton purkamattomuutta ylläpitäneiden uskonnollisten arvojen sitovuus ja vaikutus heikkeni. Samaan aikaan puolisoitten taloudellinen riippuvuus toisistaan väheni ja avioero tuli lainsäädännöllisesti helpommaksi. (Kontula 2013, 52.) Kiiskin mukaan vuoden 1987 avioliittolaki helpotti eroamista. Avioeroa pystyi anoa hakemuksella, johon molemmilla puolisoilla oli

oikeus. (Kiiski, 2011.) Näiden seikkojen yhteisvaikutus teki avioliitosta lähdön aiempaa helpommaksi. Tämä muutos kohdentui Suomessa erityisesti avioliittolain uudistamisen jälkeiseen aikaan 1980- luvun lopulta alkaen. Silloin luovuttiin myös syyllisten juridisesta hakemisesta avioeroille, mikä alensi kynnystä avioeron hakemiseen. (Kontula 2013, 53.)

Kontula on teokseensa koonnut useiden eri lähteiden pohjalta syitä avio- ja avoeroille. Syitä on lukuisia ja eroavaisuuksia löytyy myös miesten ja naisten vastauksista kyselytutkimuksessa. Syiksi nousevat esimerkiksi stressi sekä paineinen elämä. Stressi heikentää ihmisen elämänlaatua kokonaisvaltaisesti ja voi näin olla epäsuorasti eron vaikuttava tekijä. Stressin lisäksi eropäätökseen vaikuttavia tekijöitä ovat puutteelliset parisuhdetaidot, työhön panostaminen, seksuaalisen läheisyyden menetys, uskottomuus sekä puolison ongelmallinen käyttäytyminen. Kontulan mukaan eron syyksi tarjotaan usein yksilöiden puutteellisia parisuhdetaitoja ja kommunikaatio-ongelmia ja sitoutumishalun tai -kyvyn heikkoutta. Usein eroriskit pohjautuvat vuorovaikutukseen liittyvistä ongelmista. Siihen liittyy ainakin tunne rakkauden puutteesta, tunnesiteen väljähtyminen ja huonosti toimiva kommunikaatio. Asioista ei välttämättä enää puhuta toiselle, ja parin osapuolilla on huono kyky ratkaista keskinäisiä ristiriitoja. Parisuhteessa voidaan myös havahtua siihen, että puoliset ovat kasvaneet erilleen. Tämän taustalla voivat olla muutokset parin tunnesuhteessa, hyvin erilaisiksi muotoutuneet elämäntavat ja tottumukset, alkoholismi, mielenterveysasiat, väkivalta, toisen hyväksikäyttö ja vähättely, sosiaalisen tuen puute, suhteeseen kyllästyminen tai siitä vieraantuminen, kommunikaation puute, sekä erilaiset jatkuvat konfliktit. (Kontula 2013, 63-65.)

Kiiski on tutkimuksessaan verrannut samassa avioliitossa eläneiden miesten ja naisten tulkintoja eron syistä. Tutkimuksen mukaan keskeisin eron vaikuttava tekijä on läheisyyden puute. Tutkimukseen osallistuneet parit ovat nimenneet myös puolisoitten erilleen kasvamisen sekä puolison itsenäistymisen merkittäviksi syiksi. Avioliiton purkautumiseen ovat vaikuttaneet myös tyytymättömyys puolison käytökseen, oma ongelmallinen käytös sekä oma itsenäistyminen. Näiden tekijöiden suhteen vastaajien keskiarvot jäävät kuitenkin edellä mainittuja tekijöitä pienemmiksi. (Kiiski 2011, 152-153)

Tutkimusten tuloksia verratessa voi todeta, että syyt eroon ovat pysyneet samana jonkin aikaa. Väestöliiton perhebarometrissä on vuonna 2003 kysytty vuonna 1995 solmittujen avioliittojen eroon johtaneita syitä. Tällöin ihmiset ovat arvioineet eron syyksi usean eri tekijän kimpun. Kimppu koostuu rakkauden ja läheisyyden puutteesta, vaikeudesta puhua ja selvittää erimielisyyksiä sekä parisuhteen hoitamattomuudesta. (Paajanen 2003, 71.)

3.2 Ero lapsen kokemana

Aikuisten erossa on usein kyse myös lapsista. Avioliittolaki painottaa lapsen oikeuksia ja etua erotilanteessa. Lastensuojelulaki puolestaan edellyttää lapsen kuulemista ja hänen tarpeidensa huomioimista. Usein lapset jäävät kuitenkin eroprosessissa aikuisten varjoon. (Kiiänmaa 2008, 92.)

Avioeroperheistä suuri osa on lapsiperheitä. Suomessa tapahtuvissa 13000-14000 vuosittaisessa avioerossa elää noin 19 000 lasta. (Kiiänmaa 2008, 19.) Mäkijärven mukaan avio- ja avoerojen lapsia on yhteensä 30 000. Vaikka kaikki lapset ovat erilaisia ja kokevat eri tavoin, koskettaa ero silti lasta aina. On selvää, että riippumatta lapsen sukupuolesta, sisaruksista tai luonteenpiirteistä ero on aina merkittävä tapahtuma. Ero on lapselle merkittävä riippumatta myöskään kehitysvaiheesta tai turvallisuuden tunteesta eron hetkellä. Jokaista lasta voidaan kuitenkin aina auttaa ja tukea. Lasta voidaan kuulla ja hänelle voidaan tarjota juuri sellaista tukea, jota hän tarvitsee ja jota hän on valmis ottamaan vastaan. (Mäkijärvi 2014, 9-10.)

Kaikki lapset kokevat eron eri tavoin. Jotkut lapset kärsivät erossa enemmän kuin toiset. Lapset tarvitsevat tukea, sillä tuskaiset elämäkokemukset voivat huonoissa olosuhteissa kääntyä katkeruudeksi ja epäluuloksi ihmissuhteisiin. Hyvissä olosuhteissa huonot kokemukset voivat kuitenkin kääntyä myönteiseksi kasvuksi. Aikuisen tehtävä onkin ottaa vastuu ja tukea lasta kriisin yli. (Kiiänmaa 2008, 93.)

Avioeron on todettu useissa tutkimuksissa vaikuttavan kielteisesti lapsiin. Erolla on vaikutusta lapsen kehitykseen ja tulevaisuuteen. Pelkästään vanhempien välinen vaikea ristiriitatilanne lisää lapsen alttiutta depressiolle ja epäsosiaaliselle käytökselle. Kiiskan mukaan on kuitenkin todettu, että avioero vaikuttaa myös lapsen tunneilmaisukykyyn

sekä toimivien sosiaalisten suhteiden mudostamiseen. On selvää, että ero vaikuttaa lapseen, mutta vaikutukset ovat aina tapauskohtaisia. Erolla ei välttämättä aina ole vaikeita kielteisiä vaikutuksia. (Kiiski 2011, 106.)

Vanhempien parisuhteen toimivuudella on selkeä yhteys lasten selviytymiseen ja sopeutumiseen. Tyypillisesti vanhempien huonot ja riitaiset välit näkyvät lasten elämässä. Lapset voivat reagoida esimerkiksi epäsosiaalisella käytöksellä ja he voivat kokea sisäistä ahdistusta. Ongelmat voivat näkyä ulkoisina käyttäytymisongelmina ja muutoksina sekä kognitiivisessa suoriutumisessa että tunne-elämässä. Usein lapset kokevat myös ongelmia kaverisuhteissa. (Salo 2009, 104.) Ero ei ole koskaan normaali tapahtuma lapselle, eikä aikuiselle. Erityisen raskasta lapsille on vanhempien toistuva eroaminen ja yhteen palaaminen. Lapset saattavat kokea useitakin eroja, mikäli vanhempien uudet liitot päättyväy myös eroon. (Pojjula 2016, 263.)

Ero koskettaa lasta aina riippumatta lapsen iästä, kehitysvaiheesta tai siitä, saako lapsi suoja ja turvaa uudessa tilanteessa. (Mäkijärvi 2014, 9.) Eroperheen negatiiviset vaikutukset lapsiin yleisellä tasolla tarkasteltuna ovat tutkimusten mukaan ilmeiset. Kiiskin mukaan suurin osa tutkimuksista on kuitenkin tehty Yhdysvalloissa, eikä niiden tuloksia voi suoraan siirtää suomalaiseen kulttuuriin, jossa naisilla on kuitenkin vahva asema myös työelämässä eri tavoin kuin Yhdysvalloissa. On tärkeää huomioida, että mikäli lapset otetaan riittävästi huomioon erossa on heillä parempi mahdollisuus selviytyä erosta hyvin. (Kiiski 2011, 106.)

Erossa kaikki lapset reagoivat eri tavoin, eikä lapsilla herääviä tunteita voi tarkkaan tietää. Yleensä tunteet vaihtelevat paljon. Lapsi voi tuntea esimerkiksi hämmennystä, pelkoa, vihaa, pettymystä, surua tai helpotusta. Usein lapsilla saattaa herätä myös syyllisyyden tunteita. Lapsen voi olla mahdotonta ymmärtää haastavaa tilannetta ja hän saattaa syyttää itseään erosta. (Oksi-Walter&Toivonen, 2016.) Pienen lapsen maailmassa hän on keskipiste, ja siksi lapsi kokee asioiden johtuvan hänestä (Kiianmaa 2008, 96).

Lasten reaktiot ovat yksilöllisiä ja saattavat vaihdella myös perheen tilanteen mukaan. Myös reagointiaika saattaa vaihdella, jotkut lapset voivat reagoida eroon heti ja toiset viiveellä. Lapsi saattaa myös miettiä ja pohtia useita erilaisia kysymyksiä mielessään,

kuten ”miksi te erositte”, ”haluatko vielä nähdä minua vaikka muutat pois?” ”mitä minulle tapahtuu?” (Oksi-Walter & Toivonen, 2016.)

Eroon liittyy usein monia muita lapselle merkittäviä elämäntilanteen muutoksia. Saatetaan joutua muuttamaan, jolloin lasten kaveripiiri, päiväkotitai koulu vaihtuvat. Nämä seikat pahentavat epävarmuuden tunnetta. Eroavissa lapsiperheissä nousee kysymys huoltajuudesta, asumisjärjestelyistä sekä tapaamisista. Eroissa on tärkeää kertoa lapselle mitä on tapahtumassa. Mikäli lapsi ei tiedä, mitä on tapahtumassa, hänellä voi olla vääristyneitä käsityksiä siitä, mitä ero merkitsee. (Taskinen 2005,138.)

Kahdessa kodissa asuminen voi olla lapselle haastavaa, mutta siinä on mahdollisuus myös onnistua. Vaikeimmastakin erosta voi selvitä. Kahden kodin lapset voivat elää hyvää ja onnellista elämää. Tasapainon löytäminen edellyttää kuitenkin vanhempien täyttä tukea ja turvaa. Parhaimmillaan kahden kodin lapset saavat hyvän mallin siitä, miten elämän muutostilanteet ratkaistaan kaikkien osapuolten kannalta hienosti. Lapsen ollessa joskus itse vanhempi, hän ei pelkää elämänmuutoksia eikä haasteita: hän on oppinut, että kaikkiin asioihin on ratkaisu. (Mäkijärvi 2014, 113.) Lastenpsykiatri Jari Sinkkosen mukaan vanhempien hyvin hoidettu ero voi olla suomalaisessa kulttuurissa lapselle parhaimmillaan kasvamista ja kypsymistä edistävä prosessi, josta muodostuu rakentava kokemus. (Kiiski, 2011.)

3.3 Lapsen tukeminen eron jälkeen

Ero on vanhan päättymistä ja uuden alkamista. Taskisen mukaan erosta on mahdollista selviytyä vahvempana ja viisaampana. Lapset kehittyvät ja kasvavat ja matkan varrella uudet ihmissuhteet voivat olla rikkaus. Tärkeintä on kertoa lapselle rehellisesti, mitä on tapahtumassa. Lapsi ei välttämättä ymmärrä, mitä ero merkitsee ja hänellä voi olla epärealistisia pelkoja tulevaisuudesta. (Taskinen 2005, 138.)

Mäkijärven mukaan lapselle on hyvä kertoa erosta, kun vanhemmat ovat tehneet lopullisen päätöksen eroamisesta. Samalla olisi hyvä kertoa siitä mitä on luvassa; missä kukakin tulee asumaan ja miten yhteydenpito eri paikoissa asuvien perheenjäsenten välillä järjestetään. (Mäkijärvi 2014, 18.) Erosta on tärkeä puhua lasten kanssa useita kertoja. On tärkeää, että lapsen kysymyksiin vastataan selkeästi ja lapsen ikätasoon sopivalla tavalla. Lapsen kannalta on myös todella tärkeää, että vanhemmat ovat samaa

mieltä ja johdonmukaisia erotilanteeseen liittyvissä asioissa. (Oksi-Walter & Toivonen, 2016.)

Erossa molemmilla vanhemmilla on tärkeä rooli lapsen suojaamisessa eron vaikutuksilta. Lapsen sopeutumisen kannalta on tärkeää, että vanhempi kykenee läheiseen, lämpimään, kuuntelemaan vanhemmuuteen ja käsittelemään eron aiheuttamia kysymyksiä ja tunteita lapsen kanssa. (Väestöliitto. B.) Lapsen kehityksen kannalta olennaisinta on lasten ja vanhempien välinen suhde ennen avioeroa, sen aikana sekä sen jälkeen. Lapsien mahdollisuus selviytyä erosta hyvin lisääntyy, mikäli vanhemmat pystyvät asettamaan lasten huolenpidon omien erimielisyyksiensä edelle. (Pojula 2016, 263.)

Jokainen lapsi kokee eron eri tavalla ja jokainen ero on erilainen. On mahdotonta ennustaa, miten lapsi oireilee erossa. Sinkkosen mukaan lasten vaikeudet selittyvät usein eroa edeltäneistä ja sen jälkeisistä tapahtumista. Puolisoiden suhde on voinut olla riitaisa ja jopa väkivaltainen, jolla on luonnollisesti vaikutuksensa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin. Ero voi silloin olla lapselle huojentava ja johtaa oireiden lievittymiseen tai häviämiseen. Lapsen kannalta on tärkeää, että riitely ja erimielisyydet loppuisivat eroon eivätkä jatkuisi enää sen jälkeen. Eron jälkeen jatkuva riitely voi pitkittää tai estää lapsen toipumisen erosta. (Sinkkonen 2012, 174.)

Aikuisten on ehdottoman tärkeää huomioida lasten tunteet erossa. Lapsi saattaa helposti syyttää itseään ja vanhempien tehtävä on selittää lapselle asian todellinen laita. Lapselle ei tarvitse kertoa aikuisten maailmaan kuuluvia monimutkaisia syitä. Vanhempien tulisi kertoa lapselle eron syistä lapselle ymmärrettävällä tavalla, jotta eron syyt eivät jää lapsen mielikuvituksen varaan. (Kiiänmaa 2008, 97.)

Lapsen selviämiseen vaikuttaa myös yhdessä eletty aika. Tasaisissa liitoissa lapsi voi muodostaa turvallisen kiintymyssuhteen vanhempiinsa. Yhteiset hyvät muistot ja kokemukset sekä vanhempien parisuhde tukevat lasta eron jälkeenkin. Sinkkosen mukaan tällaisissa tapauksissa vanhemmat pystyvät yleensä keskustelemaan ja sopimaan lapsia koskevista asioista järkevästi. (Sinkkonen 2012, 179.)

Eroperheitä tutkittaessa on havaittu, että vanhempien väliset suhteet eron jälkeen ovat merkittäviä lapsen selviämisen kannalta. Mitä paremmin vanhemmat yhdessä

kasvattavat lasta erosta huolimatta, sitä paremmin lapsi toipuu erosta. Jo yksi turvallinen aikuinen ja hyvä huolenpito voivat auttaa lasta selviämään erosta hyvin. (Mäkijärvi 2014, 72.)

Lastenpsykiatri Sinkkosen mukaan eron haitoista puhuminen koetaan helposti jo muutenkin ahdistavassa tilanteessa olevien vanhempien syylistämiseksi ja lasten kokemukset kuitataan sanomalla ”kyllähän lapset aina sopeutuvat.” Eron hetkellä vanhemmat saattavat olla väsyneitä ja uupuneita tilanteesta johtuen. Sinkkonen kuvaa, että erossa vanhempien kyky mentalisointiin on ainakin tilapäisesti heikentynyt. Tämä merkitsee sitä, että lasten saama emotionaalinen tuki on heikkoa silloin, kun he tarvitsisivat sitä erityisen paljon. (Sinkkonen 2012, 173.)

Eron jälkeen olisi tärkeää että lapsi voisi näyttää myös vaikeita ja voimakkaita tunteita, kuten vihaa ja pettymystä (Oksi-Walter & Toivonen, 2016). Psykologi Niemelän mukaan myös suru on eron jälkeen keskeinen tunne, sillä menetyksiin liittyy aina surua. Surussa ei ole mitään hoidettavaa, vaan se on normaali reaktio menetyksiin. Lapsen kanssa voi muistella iloisia ja onnellisia aikoja. (Niemelä 2017.) On tärkeää, että lapsi voi ilmaista myös kielteisiä tunteita kuten hätää, raivoa tai pettymystä. (Sinkkonen, 2012, 182.)

Olisi tärkeää, että aikuiset voisivat eläytyä lapsen asemaan, tunteisiin ja ajatuksiin ymmärtääkseen tilannetta hänen kannaltaan, mutta juuri siihen erokriisin keskellä olevilla vanhemmilla on vain harvoin voimia. Lapsen lämpimästi suhtautuvat isovanhemmat ja muut läheiset voivat kuitenkin antaa hänelle kokemuksen jatkuvuudesta ja turvallisuudesta, kun tärkeät perherakenteet hajoavat. (Sinkkonen 2012, 173.) Myös Väestöliiton mukaan Lapsen selviytymistä erosta auttaa se, jos hänellä on hyvät, läheiset ja jatkuvat suhteet johonkin tai joihinkin muihin ihmisiin vanhempien ja sisarusten lisäksi. Tällaisia henkilöitä voivat olla isovanhemmat, mutta myös pitkäaikainen hoitaja, opettaja tai tuttava voi olla tärkeä. (Väestöliitto. B.)

Lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Lapsen oikeuksien sopimus.) Mäkijärven mukaan on olemassa paljon asioita, joista lapsi ei voi itse päättää mutta suurta turvallisuutta suo tilanne, jossa hän voi ilmaista vapaasti mielipiteensä ja tulla kuulluksi. (Mäkijärvi 2014.) Sinkkosen mukaan turvallisuuden tunne on tärkeä tuki

lapselle erossa. Kaikki rehellinen tieto vähentää turvattomuutta. Lapsille tulisi siis kertoa rehellisesti tulevista muutoksista niin pian, kuin se on mahdollista. (Sinkkonen 2005, 134.) Sinkkonen painottaakin, että erosta lapsen kanssa keskusteltaessa rehellisyys on tärkeää. Lapselle olisi kerrottava asioista rehellisesti ja avoimesti. Oikea ja rehellinen tieto lisää luottamusta lapsen ja aikuisen välille. Turvallisen kiintymyssuhteen kannalta oikea tieto on tärkeää. (Sinkkonen 2012, 182.)

Lasten tunnesuhteiden tukeminen vanhempien erotessa on tärkeää. Sinkkonen on listannut asioita, jotka on hyvä ottaa huomioon ja jotka tukevat lapsen tunnesuhteita. Hänen mukaansa on ehdottoman tärkeää, että vanhempia tuetaan kaikin tavoin ratkaisemaan keskinäiset erimielisyytensä, sillä jatkuvat riidat on lapselle kaikkein haitallisimpia. Vanhempien toimiessa rauhallisesti ja johdonmukaisesti lapsen kanssa annetaan lapselle parempi mahdollisuus ilmaista tunteitaan. Lapsen onkin tärkeää pystyä ilmaista kielteiset tunteensa, hätänsä, raivonsa ja pettymyksensä jollekulle aikuiselle, johon hän luottaa. Mikäli vanhemmat eivät pysty vastaanottamaan lapsen tunteita, voi esimerkiksi lähisukulaisista olla paljon apua. Joskus myös terapeutin tuki on tarpeen. (Sinkkonen 2012, 182.)

Lapsen selviytymiseen erosta vaikuttavat useat tekijät. Liaksi ei voi kuitenkaan korostaa rakkauden, huolenpidon ja välittämisen merkitystä. Lapselle voi kertoa uudelleen ja uudelleen, että ero ei ole hänen vikansa, lapsi on tärkeä ja hänen asiansa ovat tärkeitä vanhemmille ja lapsi ei jää yksin. (Mäkijärvi 2014, 18.) Erityisen tärkeää on, että aikuiset selvittävät omat riitansa ja erimielisyytensä vetämättä lapsia mukaan niihin. Mikäli aikuiset eivät pysty välttämään lasten vetämistä mukaan riitoihinsa, on heidän syytä hakea apua ja tukea itselleen. (Kiianmaa 2008, 94.)

3.4 Vertaistoiminta ja sen merkitys lapselle eron jälkeen

Vertaistoiminnan käsite on Suomessa melko uusi, sillä se on rantautunut meille vasta 1990-luvun puolivälissä. Uusi tukimuoto perustui siihen, että ihmiset, joilla on jokin yhteinen kokemus tai sairaus, saavat toisiltaan sen tyyppistä tukea, jota muut auttamistahot eivät pysty antamaan. Samankaltaiset kokemukset mahdollistavat ymmärrystä näiden ihmisten välillä, mitä heillä ei välttämättä muuten olisi. (Holm, Huuskonen, Jyrkämä, Karnell, Laimio, Lehtinen, Myllymaa, Vahtivaara 2010, 11.)

Vertaistoiminnan käsite, sekä aiheeseen liittyvä sanasto voivat aiheuttaa väärinkäsityksiä. Termejä vertaistuki, vertaisuus ja vertaistoiminta käytetään usein samaa asiaa tarkoittavina toistensa synonyymeina, mutta vertaisuus on laajempi käsite kuin vertaistuki. (Janunen 2010, 86.) Kahden tai useamman ihmisen keskinäinen vertaisuus ei edellytä ongelmaa, sairautta tai kriisiä. Vertaisia yhdistävät samankaltaiset elämänvaiheet tai jokin tavallisesta elämänculusta poikkeavaksi katsottu ilmiö. (Holm ym. 2010, 12.)

Vertaistuki voi toteutua joko osana ihmisten normaalia arkipäiväistä vuorovaikutusta läheisissä ihmissuhteissa tai organisoidusti vertaistukipalveluissa. (Mykkänen- Hänninen & Kääriäinen 2009, 10.) Vertaistoiminta puolestaan perustuu asiantuntijuuteen, jota jäsenet ovat saaneet kokemustensa kautta. Toiminnan arvoja ovat tasa-arvoisuus ja toisen ihmisen kunnioitus. Vertaistoiminnan perusajatuksena on usko ihmisen omiin sisäisiin voimavaroihin. (Holm ym. 2010, 12.)

Lasten tukitoimia eron jälkeen tulisi lisätä. Lapset jäävät erossa herkästi aikuisten jalkoihin, eikä heille ole tarjolla riittävästi tukea. Aikuisille on tarjolla monenlaisia palveluita ja tukimuotoja, kuten eroryhmiä ja keskusteluapua. Lapsille tarjolla olevia palveluita on aivan liian vähän. (Kiiänmaa 2008, 92.) Poijulan mukaan useilla lasten eroryhmät auttavat lasta huomaamaan, ettei lapsi ole ainoa, jonka vanhemmat ovat eronneet. Näin ryhmät auttavat lasta ymmärtämään tilannetta ja vähentävät lapsen kokemaa häpeää. Ryhmään osallistuminen saattaa vahvistaa lapsen itsetuntoa ja sosiaalisia taitoja, joista hänelle on hyötyä ryhmän jälkeenkin. (Poijula 2016, 270.)

Etenkin lasten vertaisryhmätoiminnassa on olennaista, että ryhmässä kulkee rinnalla myös ohjaaja. Ryhmän tutustumisvaiheessa ryhmäläiset ovat usein varuillaan. Alussa jokainen etsii rooliaan ja paikkaansa ryhmässä. Tällaisessa tilanteessa turvaa voi tuoda ohjaaja. Ryhmäläiset voivat olla asioidensa ja kertomustensa kanssa hyvin erilaisessa vaiheessa ja ohjaajan yksi tärkeistä tehtävistä onkin turvata kaikkien mahdollisuus käyttää ryhmän aikaa ja tulla kuulluksi. (Holm ym. 2010, 41.)

Ohjattu vertaisuus ja vertaistukeminen eivät synny sattumalta, vaan toiminnalla on aina jokin tavoite. Vertaistukiryhmän ulkopuolisena jäsenenä ohjaaja voi paremmin auttaa ryhmää työskentelemään tavoitteidensa suuntaisesti. Ohjaajan on hyvä pitää koko

prosessin ajan mielessään ryhmän perustehtävä ja tavoitteet. (Mykkänen-Hänninen&Kääriäinen 2009, 36.)

Ryhmässä tärkeää on tasavertaisuus ja ryhmäläisten keskeinen arvostus. Tasavertaisuuteen perustuva dialogi on hyvä keskustelumenetelmä vertaisryhmätoiminnassa. Dialogi on kahden tai useamman ihmisen välistä vuoropuhelua, jonka tavoitteena on yhteisen ymmärryksen edistäminen. Arvostavassa dialogissa tärkeää on toisten kuunteleminen ennakkoluulottomasti. Luovuus, uudistuminen ja uusien ratkaisumallien löytäminen edellyttävät sitä, etteivät ryhmäläiset luule tietävänsä, mikä on toisille parasta ja siksi valmius muuttaa omia käsityksiä on tärkeä osa arvostavaa dialogia. Ryhmän ohjaaja voi auttaa ryhmäläisiä löytämään tavoitteensa kysymällä oikeita kysymyksiä. Usein ohjaajan esittämät avoimet kysymykset kuten mitä, milloin, kuka ja miten auttavat viemään keskustelua oikeaan suuntaan. (Holm ym. 2010, 53.)

Lapsen kehitykseen kuuluu, että hän oppii tuntemaan ja havainnoimaan itseään vertaamalla itseä toisiin lapsiin. Vanhempien erossa lapsi kokee usein erilaisuutta ja yksin jäämistä, mutta vertaisryhmässä eron kokeneet lapset voivat löytää asioille ja kokemuksille yhteisiä merkityksiä ja jakaa niitä toistensa kanssa. Vertaisryhmä ja siinä tapahtuvat yhteiset keskustelut mahdollistavat keskinäisen samaistumisen ja rohkaisevat lasta avoimeen vuorovaikutukseen. (Lehtinen&Lätti 2011.)

Vertaistoiminta mahdollistaa lapselle eron herättämien tunteiden läpikäynnin muiden lasten kanssa. Tunteet ovat eron hetkellä ja sen jälkeenkin vahvasti esillä myös lapsilla ja lapsen voi olla vaikea tunnistaa ja käsitellä tunteita. Juuri tästä syystä tunteista puhuminen yhdessä onkin erittäin tärkeää. Vertaisryhmässä voi samanaikaisesti esiintyä tunteiden koko kirjo: hämmennys, pelko, epävarmuus, viha, syyllisyys ja ilo. Jokainen vertaisryhmäläinen tuo ryhmään senhetkiset tunteensa. Ryhmässä tulisi olla turvallista ilmaista myös vaikeita ja kielteisiä tunteita, joita ei välttämättä muualla voi näyttää. (Holm ym. 2010, 55.)

Lasten ja aikuisten vertaistukiryhmät eroavat jonkin verran toisistaan. Eroavaisuuksia ovat esimerkiksi ohjaajan välttämättömyys sekä se, että lasten ryhmien tulee aina olla suljettuja uusilta jäseniltä. Lasten vertaistoiminta tarvitsee aina ammattilaisen aikuisen ryhmänvetäjäksi. Ryhmään tullessaan lapselle on tärkeää kertoa, mitä aiheita ryhmässä

käsitellään. Ryhmässä voidaan sanoittaa lapsen kokemuksia ja tunteita. (Taitto 2001, 199-200.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyöni on kokonaisuus, joka koostuu toiminnallisesta osuudesta sekä siihen pohjautuvasta kirjallisesta tuotoksesta. Toiminnallinen osuus toteutui syksyllä 2016 Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmässä. Kirjallinen osuus on tuotettu keväällä 2017.

4.1 Toiminnallinen tapaustutkimus

Opinnäytetyöni on toiminnallinen kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus. Toiminnallinen opinnäytetyö on työ, joka tavoittelee esimerkiksi ammatillista käytännön toiminnan ohjeistamista tai järjestämistä. Työ voi olla muodoltaan esimerkiksi kirja, kansio tai näyttely. (Vilka&Airaksinen 2003, 9.) Tämän työn kohdalla toiminnallisuus näkyy työskentelynä toiminnallisessa ryhmässä.

Toiminnalliselle opinnäytetyölle ominaisesti tavoitteenani ei ole löytää yleistettävää tilastollista tietoa lasten kokemuksista eroryhmistä, vaan tuottaa juuri kyseisen ryhmän lapsien kokemuksellista tietoa. Tavoitteena on tuoda lasten ajatuksia ja kokemuksia näkyväksi. Työssäni keskeistä onkin kokemuksen merkityksen tarkasteleminen. Millaisia lasten kokemukset ovat eron jälkeen? Miten lapset kokevat vertaistukitoiminnan?

Työni on toteutettu tapaustutkimuksena Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmässä. Tapaustutkimuksen luonteen mukaisesti pyrin tuottamaan valitusta tapauksesta yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa. Tutkimus pyrkii ymmärtämään ja tulkitsemaan yksittäisen tapauksen erityisessä kontekstissa ja hakemaan tietoa ilmiöön liittyvän toiminnan dynamiikasta, prosesseista ja sisäisistä 'lainalaisuuksista' sellaisella tavalla, että tutkimuksen tuloksilla voidaan osoittaa olevan laajempaa sosiokulttuurista merkitystä ja siten jonkinlaista yleistettävyyttä tai siirrettävyyttä. (Jyväskylän yliopisto, 2015.)

4.2 Tutkimuskysymykset

Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä on selvittää lasten ajatuksia ja kokemuksia Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmästä. Tarkoitus on nostaa esille lasten ääni ja tehdä heidän kokemuksiaan näkyväksi. Lisäksi työssä avataan ryhmäkertojen sisältöä sekä vertaistoiminnan merkitystä lapsille erosta toipumisessa.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaisia lasten kokemukset olivat ryhmästä sekä vertaistoiminnasta?

- Miten lapset kokivat ryhmäkertojen sisällöt ja teemat?
- Miten lapset kuvaavat ryhmän ja vertaistoiminnan merkitystä?
- Miten lasten osallisuus toteutui ryhmässä?

2. Miten lapset tunnistivat ja käsittelivät eron herättämiä tunteita?

Tutkimuskysymykset muuttuivat tutkimussuunnitelmavaiheen jälkeen. Prosessin edetessä kysymykset tarkentuivat ja osan kysymyksistä yhdistin kokonaisuuksiksi erillisten kysymysten sijaan. Muutoksesta johtuen ryhmän lasten huolajille osoitetussa lupakirjeessä on eri kysymykset, kuin mitä lopulliset kysymykset ovat. Kysymysten sisältö ei muuttunut, eikä vaikuttanut lasten osallistumiseen tai haastatteluihin millään tavalla. Tästä syystä en kokenut tarpeelliseksi kerätä uutta lupaa huoltajilta.

4.3 Menetelmät

Lähdin selvittämään lasten kokemuksia laadullisia tutkimusmenetelmiä käyttäen. Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tarkastellaan ihmisten välistä ja sosiaalista merkitysten maailmaa. Merkitykset ilmenevät suhteina ja niistä muodotuvina merkityskokonaisuuksina. Merkityskokonaisuudet puolestaan ilmenevät ihmisistä ihmisten välisinä tapahtumina. Menetelmän tavoitteena on ihmisen omat kuvaukset koetusta todellisuudesta. Oman työni kannalta menetelmän tärkeä ominaisuus on se, että laadullisella tutkimusmenetelmällä on mahdollista tavoittaa ihmisen merkitykselliseksi koettuja tapahtumaketjuja, kuten oman elämän kulkua tai jotain

ihmisen elämään pidemmälle jaksolle sijoittuvaa asiaa tai tapahtumaa. Laadullista tutkimusmenetelmää käyttäessä ei ole tavoitteena löytää totuutta tutkittavasta asiasta. Totuuden sijaan tavoitteena on tutkimuksen aikana muodostuneiden tulkintojen avulla näyttää esimerkiksi ihmisen toiminnasta jotakin, jota ei välttämättä välittömästi huomaisi. (Vilka 2005, 97-98.)

Laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutetussa tutkimuksessa aineistoa voidaan kerätä monella tapaa. Ihmisen tuottama materiaali kertoo jotakin niistä laaduista, mitä ihminen on elämänsä aikana kokenut. (Vilka 2005, 100.) Aineistoa voidaan kerätä haastattelulla, kuten tässä opinnäytetyössä on tehty. Haastattelun käyttöön päädyin, koska se oli ryhmätoiminnan kannalta toimivin vaihtoehto. Valintaani vaikutta myös se, että selvitin nimenomaan lasten kokemuksia ja ajatuksia ja koin haastattelun parhaaksi vaihtoehdoksi lasten kanssa toimiessa. Teemahaastattelu on toteutettu sekä yksilö- että ryhmähaastatteluna.

Erilaisista haastattelumodoista valitsin teemahaastattelun. Teemahaastattelu on Vilkan mukaan yksi yleisimmin käytetty tutkimushaastattelun muoto. Teemahaastattelusta käytetään myös nimitystä puolistrukturoitu haastattelu. Teemahaastattelua tehdessä poimitaan tutkimusongelmasta keskeiset aiheet, joiden selvittäminen on tärkeää tutkimusongelmaan vastaamiseksi. Teemahaastattelussa haastattelijan roolina on huolehtia, että haastateltava tai keskusteleva ryhmä pysyy asetetuissa teemoissa. (Vilka 2005, 101-103.)

Haastattelut toteutettiin sekä yksilö-, että ryhmämuotoisina. Yksilöhaastattelut oli tarkoitus toteuttaa jokaisen lapsen kanssa, mutta ajanpuutteen vuoksi kaksi lapsista olivat haastattelutilanteessa yhdessä. Pohdin etukäteen teemat, joita tutkimuksen kannalta olisi tärkeää käsitellä haastatteluissa. Ryhmähaastattelut toteutettiin loppupiireissä, jossa aikuinen johti keskustelua kysellen lapsilta heidän kokemuksiaan kyseisestä ryhmäkerrasta.

Aineistoni koostuu haastattelujen lisäksi myös havainnoinnin tuotoksista. Toteutin havainnointia osallistuvana havainnointina koko ryhmän ajan. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkijalla on rooli jonka avulla hän tekee havainnoita tutkivastaan ilmiöstä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa (Vilka 2005, 120). Havainnointini kohteena olivat ryhmän lapset. Oma roolini oli toimia ryhmän aikuisena ja ohjaajana

sekä samalla havainnoida lasten toimintaa ryhmässä. Kirjasin ylös ryhmässä tapahtuvia asioita sekä lasten tuottamia asioita ryhmäkertojen aikana sekä etenkin jokaisen ryhmäkerran jälkeen.

Aineiston keruun jälkeen aloitin litteroinnin. Litteroinnissa tutkimusaineisto muuttetaan tutkittavaan muotoon. Nauhoittamieni keskusteluiden ja haastatteluiden kohdalla tämä tarkoittaa aineiston muuttamista tekstimuotoon. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää, että litteroinnissa kirjoitetaan asiat niin, että ne vastaavat haastateltavien suullisia lausumia ja oikeita merkityksiä. (Vilka 2005, 116.) Litteroimani aineisto koostui nauhoitetuista loppupireistä sekä lasten haastatteluista. Päädyin nauhoittamiseen, sillä koin sen tärkeäksi luotettavuuden kannalta. Nauhoitetun aineiston avulla sain tallennettua luotettavasti lasten kertomia asioita. Nauhoitus mahdollisti myös minun osallistumisen ryhmän toimintaan, jonka pelkkä havainnointi olisi estänyt. Nauhoitettu ja litteroitu aineisto yhteisistä loppupireistä onkin tutkimukseni oleellisin aineisto.

4.4 Lasten eroryhmä ja sen toteuttaminen

MLL Tampereen osasto järjesti Lapsi ja ero- hankkeen (2012-2014) aikana Vanhemman neuvo – ryhmän sekä sen rinnalle lasten ryhmän. Hankkeen loppuraportin mukaan ryhmän etuna voidaan nähdä lasten ja vanhempien samanaikainen tukeminen. Kokemukset ryhmistä olivat hyviä, ja uusi ryhmä järjestettiin syksyllä 2016. MLL Tampereen osasto pyysi opiskelijaa mukaan ryhmään dokumentoimaan ryhmän sisältöä ja näin päädyin yhdeksi ryhmän aikuisista. Ryhmässä oli kolme aikuista: lastentarhanopettaja, vapaaehtoinen sekä minä opiskelijana. Yhdessä lähdimme suunnittelemaan ja toteuttamaan ryhmäkertoja.

Ryhmä toimi samoin kuin aiempi lasten ryhmä, samanaikaisesti Vanhemman neuvo-ryhmän rinnalla. Ryhmän lasten vanhemmat saivat mahdollisuuden itse käydä Vanhemman neuvo-ryhmässä, mutta osallistuminen ei ollut välttämätöntä. Tällä kertaa ryhmä oli suunnattu aiempaan verrattuna vanhemmille, 6-10 vuotiaille lapsille.

Ryhmän tavoitteena on auttaa lasta käsittelemään vanhempien eroa sekä tukea lapsen kehitystä haastavassa tilanteessa. Toiminnassa nousevat esiin tiedon antaminen,

selvitytymistaitojen opettelu ja tunteiden kanssa työskentely. Ryhmän aikana lapset voivat luoda omista kokemuksistaan tarinaa, mikä auttaa eron eri vaiheiden ymmärtämisessä.

Ryhmä toteutetaan lasten tarpeiden vuoksi ja toiminnan on oltava lapsilähtöistä. Keskeistä on kuitenkin että ryhmässä käytävät keskustelut tapahtuvat aikuisen johdolla, jotta vaikeiden tunteiden käsittely ei jää kesken vaan aikuinen huomioi keskustelun etenemistä. Ryhmässä lapset voivat käsitellä kokemuksiaan leikin ja liikkumisen kautta samassa tilanteessa olevien lasten kanssa. Toiminnassa keskeisiä teemoja olivat tunnetaidot sekä vanhempien eroon liittyvien kokemusten kanssa työskentely.

Ryhmämme tapasi kahdeksan kertaa syksyn 2016 aikana. Ryhmäkerrat olivat kahden tunnin mittaisia. Ennen ryhmän alkua MLL Tampereen osaston työntekijä tapasi ryhmän lapset ja lisäksi lapsille lähetettiin kirje ryhmän aikuisilta. Kirjeessä aikuiset kertoivat lyhyesti itsestään ja toivottivat lapsen tervetulleeksi ryhmään. Ryhmässä oli aluksi kuusi lasta, mutta yhden lopettaessa ryhmää jatkettiin niin, että siinä oli viisi lasta.

Ryhmää suunnitellessa ja toteutettaessa taustalla vaikutti Teija Lehtisen ja Elina Lätin Lasten eroryhmän käsikirja. Vaikka lopullinen ryhmän sisältö muotoutui heidän mallistaan hyvin erilaiseksi, olivat toiminnan ajatus ja tavoitteet silti yhteneviä. Lehtinen ja Lätti kuvaavat, että heidän työskentelyssään on elementtejä kognitiivis-behavioraalista hoitomallista. Hoitomallin mukaisesti lasten eroryhmässä annetaan lapseelle tietoa sekä opetellaan ja harjoitellaan selviytymiskeinoja, kuten tunteiden ilmaisua ja säätelyä, kognitiivisia selviytymistaitoja ja rentoutumista. Tärkeää on myös etsiä keinoja lähestyä ja käsitellä vanhempien eroa ja rakentaa lapsen omaa, yhtenäistä tarinaa erosta. (Lehtinen & Lätti, 2011.)

Ohjaajien tavatessa ennen ryhmän alkua suunnittelimme tulevien ryhmäkertojen sisältöä. Lapsiryhmän varmistuttua aloimme pohtia ja hahmotella, millaisia asioita voisimme toteuttaa. Keskustelimme avoimesti ryhmään liittyvistä huolista ja odotuksista ja tutustuimme hieman toisiimme.

Ensimmäisellä ryhmäkerralla aloitimme piirissä, jossa keskustelimme ryhmän tarkoituksesta, säännöistä sekä sisällöstä. Luottamuksen ja turvallisuuden kannalta on

tärkeää, että ryhmän jäsenet tutustuvat toisiinsa ensimmäisellä ryhmäkerralla. (Natunen, 31.) Ryhmämme ensimmäisellä kerralla kaikki ryhmän jäsenet esittäytyivät toisilleen. Aloitimme käymällä läpi ryhmäläisten nimet ja iät. Ryhmän kannalta on myös tärkeää, että ohjaajat kertovat itsestään. Ryhmäläisten tavoin ohjaajat esittäytyivät ja kertoivat, miksi juuri he ovat mukana ryhmässä. Ohjaajat avasivat myös omia kokemuksiaan aiheeseen liittyen.

Ensimmäisen kerran tärkeisiin teemoihin kuuluu myös ryhmän tarkoituksen kirkastaminen. Aikuisen johdolla keskustelimme ryhmän tarkoituksesta ja siitä, miksi olimme kokoontuneet ja mitä asioita ryhmässä tulaisiin käsittelemään. Lapsille kerrottiin, että jokaisella ryhmäläisellä oli omia kokemuksia erosta ja että ryhmäkerroilla niistä on turvallista keskustella. Sovimme, ettei ryhmässä keskustelluista asioista puhuta ryhmän ulkopuolella, jotta jokainen voisi turvallisesti kertoa kokemuksiaan. Aikuiset painottivat, että ryhmässä jokainen saa kertoa omista kokemuksistaan juuri sen verran kuin haluaa ja tuntuu hyvältä.

Ryhmässä oli koko ajan läsnä lasten aito kuuleminen. Lapset viestivät mielteitään eri tavoin, ja niitä tulkitessaan aikuinen voi helposti erehtyä. Avoin keskustelu lasten esille nostamista asioista oli tärkeää sillä näin lapset tulivat kuulluksi ja aikuiset pystyivät paremmin ymmärtämään lapsen kokemuksia.

Olimme pohtineet ja luoneet ryhmäkertojen runkoa ja jokaisen kerran sisältöä yhdessä ryhmän aikuisten kanssa. Pohjana käytimme psykologien Teija Lehtisen ja Elina Lätin luomaa valmista lasten eroryhmä mallia. Lehtisen ja Lätin mallissa (2011) kerrat koostuvat seuraavista teemoista:

Ryhmäkerta	Käsiteltävä teema
Kerta 1 ”Erootteks te?”	Millaista kotona oli juuri ennen eroa ja kuka kertoi lapselle erosta.
Kerta 2 ”Miksi teidän pitää erota?”	Miten lapsi on ymmärtänyt ja mitä hänelle on kerrottu eron syistä.
Kerta 3 ”Missä mä sit asun?”	Mitkä asiat eron jälkeen ovat eri tavalla lapsen elämässä.
Kerta 4 ”Mulla on sitä ikävä!”	Mitä kaikkea ja ketä voi ikävöidä eron jälkeen
Kerta 5 ”Mä haluaisin, että me asuttais kaikki yhdessä”	Eron hyväksymisen vaikeus ja mikä siinä voisi auttaa
Kerta 6 ”Mua ottaa päähän!”	Vihan tunteiden kanssa selviäminen
Kerta 7 ”Ne on aikuisten asioita”	Millaisia aikuisten asioita lapsi voi joutua miettimään eron jälkeen. Voiko hän puhua kaikista asioista vai onko salaisuuksia.
Kerta 8 ”Kyllä mä selviän”	Selviytyminen. Omat voimavarat ja suuntautuminen tulevaisuuteen.

Taulukko 1. Lätin & Lehtisen lasten eroryhmän ryhmäkertojen teemat

Alustava tarkoituksemme oli noudattaa tätä runkoa. Suunnittelupalaverissa päätimme muuttaa sitä mmeille toimivammaksi kokonaisuudeksi. Pidimme kuitenkin mielessä valmiin rungon sisältöjä ja huomioimme jokaiselle kerralle suunnitellun tunteen. Mallin mukaan kullekin ryhmäkerralle oli tunne, jota ryhmässä käsiteltiin. Tunne näkyi toiminnassa esimerkiksi käytetyistä tunnekorteista sekä Lehtisen ja Lätin oppaasta poimitusta Petterin päiväkirja tarinasta, joka luettiin jokaisella ryhmäkerralla.

Poimimme valmiista mallista hyviä vinkkejä ja ideoita, joista rakensimme oman ryhmämme kerrat. Aluksi suunnittelimme kaksi ensimmäistä kertaa valmiiksi. Suunnitelmat etenivät kerta kerralta. Seuraavien kertojen sisältöön vaikuttivat monet seikat, joten koimme useiden kertojen etukäteen suunnittelun tarpeettomaksi. Ryhmäkertoja suunniteltaessa huomioitiin lapsilta nousseet toiveet, Lätin ja Lehtisen pohja sekä aikuisten ideat. Ryhmäkertojen sisältöjä myös muokattiin tarpeen tullen, jotta toiminta olisi toimivaa ja lapsille mielekästä sekä tarpeenmukaista. Aikuiset

muuttivat ryhmäkerran sisältöä, mikäli tilanne sitä vaati. Ryhmässä oli kertoja, jolloin etukäteen mietitty aikataulu ei pitänyt eikä se haitannut toimintaa. Ryhmän aikuiset kuuluivat lapsia ryhmäkertoja suunniteltaessa. Lapsilta kysyttiin jokaisen ryhmäkerran päätteeksi toiveita seuraavalle kerralle. Lasten osallisuus olikin suuressa roolissa ja aikuiset ottivat lasten toiveet huomioon.

Taulukko kuvaa ryhmäkertojen teemoja sekä sisältöä. Tarkempi toteutunut sisältö jokaiselta ryhmäkerralta on avattu liitteessä 2.

Ryhmäkerta	Sisältö	Menetelmä
Ryhmäkerta 1	Tunne: Hämmennys Tutustuminen	Tutustumisleikit Ryhmän tarkoituksen läpikäynti
Ryhmäkerta 2	Tunne: Syyllisyys, häpeä	Tunteiden tunnistaminen, tunnekortit
Ryhmäkerta 3	Tunne: Pelko	Keskustelu, leikit
Ryhmäkerta 4	Tunne: Suru, ikävä	Höyhen pantomiimi, musiikkimaalaus, tunnekortti
Ryhmäkerta 5	Tunne: Pettymys	Tunnekortti, pantomiimi, satu
Ryhmäkerta 6	Tunne: Viha	Leikki, värittäminen, pantomiimi
Ryhmäkerta 7	Tunne: Helpotus	Tunteiden värittäminen, leikit
Ryhmäkerta 8	Tunne: Ilo	Ulkoilu, pipareiden koristelu

Taulukko 2. Ryhmäkertojen teemat ja sisällöt

Ryhmäkertoja oli kahdeksan ja jokaisen ryhmäkerran teemaa määrittä tunne jota käsiteltiin. Jokaisella kerralla käsitelimme jotain eron vaihetta ja siihen liittyvää tunnetta. Tällä tavoin työskentelyssä käytiin läpi koko eroprosessin kaari, minkä tarkoituksena on tukea lasta prosessissa. Tunteet ja niiden ympärille rakentuvat teemat ovat hämmennys, syyllisyys, pelko, ikävä ja suru, pettymys, viha, helpotus ja ilo.

Ryhmän alussa lapset saivat omat laatikot, joihin he keräsivät sisältöä kerroilta. Laatikoihin kerättiin kertojen teemoihin liittyviä pieniä esineitä, joita MLL Tampereen osaston henkilökunta ja ryhmän aikuiset hankkivat. Esineet olivat erilaisia ja niiden

tarkoitus oli muistuttaa lapsia ryhmässä käsitellyistä asioista. Ryhmän päätyttyä lapset saivat oman laatikon mukaan kotiin. Esineet olivat esimerkiksi pieni taskulamppu, pallo, kulkunen ja pieni tyyny, johon voi suuttuessaan huutaa ja purkaa kiukkuaan.

4.5 Aineiston analyysi

Aineiston keruun jälkeen aloitin aineiston analyysin. Toteutin sisällönanalyysin aineistolähtöisenä. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tavoitteena on löytää tutkimusaineistosta esimerkiksi jonkinlainen toiminnan logiikka, eli löytää aineistosta toistuvia kokonaisuuksia ja teemoja. (Vilka 2005, 140.)

Analysoidessani aineistoa pyrin löytämään ja tuomaan esiin kokonaiskuvaa siitä, mitä ryhmän lapset ryhmässä kokivat ja miten he sitä kuvaavat. Menetelmän mukaisesti lähdin pelkistämään keräämääni aineistoa. Tässä vaiheessa analyysia karsin tutkimusongelman kannalta ylimääräisen tiedon pois, hävittämättä olennaista ja tärkeää tietoa. Lopulta jäljelle jäi tutkimuksen kannalta olennainen tieto, jotta pystyin jaottelemaan ja ryhmittelemään aineiston uusiksi kokonaisuuksiksi. Ryhmittelin pelkistetyn aineiston tutkimuskysymyksiäni apuna käyttäen muutamaaan pääryhmään: lasten kokemuksia ryhmästä ja vertaistuesta sekä lasten osallisuus ryhmässä. Yhtenä pääryhmänä toimi myös eron herättämät tunteet.

5 LASTEN KOKEMUKSIA ERORYHMÄSTÄ

Kaikki tulokset pohjautuvat lasten ryhmässä kertomiin asioihin. Lasten kokemukset ryhmästä, erosta sekä vertaisuudesta tulivat esille toiminnan lomassa, yhteisissä loppupiireissä sekä yksilöhaastatteluissa. Yhteiset loppupiirit nauhoitettiin, jotta käytyihin keskusteluihin oli helppo palata aineiston analysointivaiheessa. Luotettavuuden kannalta oli tärkeää, että keskusteluihin pystyi palaamaan ja poimimaan teemaan liittyen olennaisia asioita.

Yksilöhaastattelutilanteissa pyrin olemaan ohjaamatta keskustelua. Valmistauduin kuitenkin muutamilla apukysymyksillä, joilla voisin tarvittaessa ohjata keskustelua teemaan liittyviin aiheisiin. Jokaisessa yksilöhaastattelussa lapset juttelivat ja kertoivat hyvin oma-aloitteisesti ryhmään liittyvistä asioista, eikä keskustelua tarvinnut paljoakaan ohjailla teeman pariin. Haastattelutilanteet olivat rentoja jutteluhetkiä. Jokaiseen haastatteluun oli varattu oma aikansa ja kahdessa haastattelussa jouduin kysymään teemaan liittyviä kysymyksiä, palauttaakseni keskustelun aiheen pariin, jotta haastattelu ei pitkittyisi ajallisesti liian pitkäksi.

Yhteisissä loppupiireissä keskustelimme kyseisen kerran sisällöstä. Aikuiset kysyivät lapsilta mikä ryhmäkerralla oli ollut kivaa ja mikä ei ollut niin mieluista. Lapset saivat myös kertoa omin sanoin ryhmäkerrasta nousseita ajatuksista tai muusta mielenpäällä olevasta asiasta. Lopuksi aikuiset kysyivät toiveita lapsilta seuraavaa kertaa varten.

5.1 Lasten kokemukset toiminnasta

Aineiston pohjalta nousseet teemat on avattu tässä luvussa. Esille nousseita asioita ovat jännitys, kuulluksi tuleminen sekä luottamus, ryhmän merkitys ja erosta keskusteleminen. Yleisesti lasten ajatukset ryhmästä olivat hyvin samankaltaisia, mutta lapset painottivat eri asioita haastattelutilanteissa. Myös mielekkäimmät tekemiset ryhmässä vaihtelivat jonkin verran. Kokemukset ryhmästä olivat pääsääntöisesti positiivisia. Lapset kuvasivat ryhmäkertoja mielekkäiksi ja kertoivat että ryhmään oli kiva tulla. Haastatteluissa kolme lasta kuvasi ryhmää sanalla kiva ja kaksi sanalla

tärkeä. Kukaan lapsista ei nostanut esille tyytymättömyyttä ryhmään haastattelutilanteessa.

”Eka mä olin sillee et onks pakko mennä, mut ei mua sit harmittanu et tulin tänne.”

Ryhmäkerroilla lapset nostivat esiin jännittämisen. Ryhmäläiset kertoivat toisilleen, että he olivat kokeneet voimakasta jännitystä ennen ryhmäkertojen alkua. Neljä lasta kuvasi, että oli jännittänyt ryhmään tuloa aluksi todella paljon. Kaksi jännitystä kuvanneista lapsista kertoi, että tavattuun muut ryhmäläiset ja aikuiset jännitys oli hävinnyt. Lapset kertoivat jännittäneensä millaisia muut ryhmäläiset olisivat. Yksi lapsista oli jännittänyt ryhmän jäsenten määrää, mutta ryhmään tultua hän oli ollut helpottunut, sillä lapsia oli ”sopivasti, ei liikaa.” Jännitys oli esillä myös tilanteessa, jossa yksi lapsi aloitti ryhmässä vasta toisella ryhmäkerralla. Hänen tullessa ryhmään muut lapset kannustivat ja kertoivat, ettei ryhmään tuloa tarvitse jännittää.

”Ei täällä tarvi jännittää ku täällä on kivaa.”

Lapset kokivat voivansa vaikuttaa ryhmän toimintaan ja sisältöön. Lapset kuvasivat voivansa osallistua ryhmän suunnitteluun sekä tullessa kuulluksi ryhmässä. Kaksi lasta kertoi, että oli kivaa kun yhteisissä loppupiiireissä aikuiset kyselivät toiveita seuraavalle kerralle. Lasten mielestä erityisen kivaa oli, että he saivat esittää välipalatoiveita sekä toiveita siitä, mitä seuraavalla kerralla tehtäisiin. Yksi lapsista kommentoi, että aikuiset toteuttivat toiveet hyvin.

Yksi lapsi nosti erityisesti esiin tunteen siitä, että muut ryhmän lapset ja aikuiset olivat kuunnelleet hänen tarinaansa ja kokemuksiaan erosta. Lapsen mukaan tämä oli tuntunut kivalta. Haastattelutilanteessa yksi lapsi kommentoi, että ryhmän aikuiset ja muut lapset olivat kuunnelleet häntä aina, kun hänellä oli jotain sanottavaa. Lapsen mukaan tähän vaikutti se, ettei ryhmässä ollut liikaa jäseniä vaan juuri sopivasti.

”Täällä on kivaa kun voi jutella suoraan asioista.”

Havainnoidessani ryhmän toimintaa huomasin, että lapset kertoivat ajatuksiaan ryhmässä hyvin avoimesti. Lapset kertoivat vaikeistakin tapahtumista ja tunteista, joka

osoitti luottamusta ryhmän jäseniin. Luottamus ryhmäläisten ja aikuisten välillä vaikutti positiivisesti siihen, että omia ajatuksia oli helppo tuoda esille.

”Kun muut niinkun ymmärtää mitä mä tarkoitan..”

Kuudennella ryhmäkerralla laskimme yhdessä muutaman lapsen kanssa montako yhteistä ryhmäkertaa olisi vielä jäljellä. Lasten yhteinen toive oli, että ryhmä voisi jatkua pidempään. Osa lapsista pohti, voisiko ryhmään osallistua uudestaan seuraavalla kerralla. Viimeisellä ryhmäkerralla kotiinlähtö oli haikeaa niin lapsille, kuin aikuisillekin. Osa lapsista sopi tapaavansa ryhmän jälkeekin.

”Voi kumpi tänne vois tulla uudestaan ens vuonna ja sitte ja sitte..”

”Mulla tulee ikävä tätä ryhmää.”

”Miltä susta tuntuu nyt kun tää meidän ryhmä loppuu?”

”No se ero ei kyllä tunnu enää nii pahalta mut mua harmittaa vähä..”

Ryhmässä syntyi tilanne, jossa yksi lapsista joutui olemaan poissa yhden ryhmäkerran ja siitä keskusteltiin yhteisesti välipalalla. Ryhmäläinen kertoi muille, ettei pääse seuraavalle kerralle. Lapsi kuvasi harmitusta, kun ei pääse seuraavalla kerralla osallistumaan ryhmään.

Tärkeänä osana ryhmätoimintaa olivat yhteiset juttelutuokiot. Kolme lasta sanoi, että tunnelma yhteisissä jutteluhetkissä oli mukava ja he pystyivät keskustelemaan erosta muiden kanssa. Kaikki lapset kertoivat yksilöhaastattelussa että pystyivät puhumaan erosta muille ryhmän jäsenille. Kaikki lapset kokivat erosta puhumisen tärkeäksi. Yksi lapsi lisäsi, että ei kuitenkaan haluaisi jutella liikaa, koska se on hänen mielestään tylsää.

Aikuisten huomio ryhmän ensimmäisillä kerroilla oli, että jutteluhetket olivat selkeästi mielekkäämpiä toisille ja toisille taas tylsiä jaa pitkästyttäviä. Yksi lapsista kuvasikin tylsimmäksi jutuksi ryhmässä erosta puhumisen. Ryhmän aikuiset huomasivat, että välillä selkeästi vain jutteluun tarkoitettut hetket tuntuivat ryhmän pienimmistä lapsista raskailta. Puutuimme tilanteeseen suunnittelemalla juttelutuokiot uudestaan niin, että ne

olivat kaikille lapsille mieluisampia. Ongelmaan puututtiin esimerkiksi jakamalla lapset kahteen eri ryhmään sen mukaan, paljonko he halusivat tilaa ja aikaa keskustelulle. Kokeilimme myös maalausta niin, että keskustelua käytiin toiminnan lomassa. Pienemmissä ryhmissä käytyjen keskustelujen jälkeen aiemmin keskusteluun pitkästyneet lapset kertoivat, että nyt keskustelu oli mukavampaa. Syyksi tähän yksi lapsi kertoi sen, että keskustelu oli kestänyt vähemmän aikaa. Aikuisten huomio oli, että keskustelun mielekkyyteen vaikutti paljon lapsen ikä.

5.2 Lasten ajatukset ryhmäkertojen sisällöistä

Yhteisissä loppupiireissä kerrattiin kyseisen kerran toimintoja ja lapset saivat kertoa mikä heidän mielestään oli ollut kivaa ja mikä vähemmän mukavaa. Lapset kertoivat lempiasioitaan myös haastattelutilanteissa. Lasten lempipuhua olivat erilaiset leikit kuten tuolileikki, lankakeräleikki sekä Skibbo-pelikortit. Mieluisaksi jutuksi leikit ja pelit nimesi kolme lasta. Yhteiset välipalaketket nimettiin mieluisiksi jokaisella ryhmäkerralla.

Edellä mainittujen asioiden lisäksi haastatteluissa nousi esiin myös perheaskartelun mielekkyys. Kaksi lapsista nimesi askartelun kivaksi asiaksi, kun heiltä kysyttiin, mikä ryhmässä oli ollut kivaa. Yksi lapsista sanoi, että oli kiva kertoa muulle ryhmälle omasta perheestä ja näyttää askartelemistaan hahmoista miltä kaikki perheenjäsenet näyttävät. Perheaskartelussa lapset askartelivat pahvista, kankaista ja jäätelötikuista kaikki jäsenet joita kokivat perheeseensä kuuluvan. Askartelussa lapset pysähtyivät pohtimaan mitä perhe tarkoittaa ja ketä kaikkia siihen voi kuulua.

Ryhmän yhteiseksi suosikiksi nousi pantomiimiesitykset. Pantomiimia oli tarkoitus olla yhdellä ryhmäkerralla, mutta lasten pyynnöstä sitä toteutettiin muutaman kerran teemaa vaihdellen. Pantomiimi osoittautui hyväksi keinoksi kuvata vaikeitakin eroon liittyviä hetkiä ja välillä myös hassutella yhdessä.

5.3 Lasten kokemukset vertaisuudesta

Vertaisuus on hankala käsite lasten kanssa, sillä lapset eivät itse käytä tätä termiä. Haastatteluissa lapset puhuivat ymmärryksestä ja samanlaisista kokemuksista ryhmäläisten kesken. Aikuisen silmin vertaisuuden kokemus oli lapsille tärkeää.

Ryhmästä muodostui tiivis ja yhtenäinen porukka, jossa lapset jakoivat rohkeasti omia kokemuksiaan. He vertailivat kokemuksiaan ja jakoivat tarinoita, mitä eron aikana ja sen jälkeen oli tapahtunut.

Keskeisenä teemana lapset nostivat esille muiden ymmärryksen. Viidestä lapsesta kolme sanoi yksilöhaastattelussa, että oli mukavaa, kun muut ymmärtävät eroon liittyviä asioita ja tunteita. Yksi lapsista kertoi että oli mukavaa, että heitä kaikkia yhdistävät samankaltaiset kokemukset ja tunteet, vaikka tilanteet perheissä eroavatkin toisistaan.

”Täällä ku mä kerron jotain vaikka riidasta ni muut tietää mitä mä tarkotan.”

Kolme lasta sanoi, ettei juurikaan keskustele erosta ryhmän ulkopuolella. Kaksi lapsista kertoi juttelevansa erosta kotona jommankumman vanhemman kanssa ja yksi kertoi kertoneensa erosta koulukaverille. Lapsista neljä koki, etteivät he ole tulleet ymmärretyiksi aiemmin, sillä kaverit eivät ymmärrä heidän tilannettaan. Yksi lapsista kertoi, ettei halua lainkaan jutella erosta koulu- tai harrastuskavereille, koska kokee etteivät kaverit voi ymmärtää eron merkitystä. Erosta puhuminen ryhmäläisten kesken oli hyvin merkityksellistä.

Samankaltaiset kokemukset yhdistivät ryhmää. Ryhmässä oli hyvin eri ikäisiä lapsia, mikä aikuisten huomioihin pohjautuen vaikutti vertaisuuden kokemuksiin lasten kesken. Osa lapsista kuvasi yksilöhaastatteluissa ryhmän tukea nimenomaan erosta keskustellessa hyvin tärkeäksi. Pienemmät lapset eivät samalla lailla tuoneet esille ryhmän merkitystä eron liittyvissä asioissa, vaan kertoivat että ryhmässä on kivoja kavereita joiden kanssa on kiva pelata ja olla. Myös pienemmät lapset kuvasivat ryhmäläisten keskeistä ymmärrystä samankaltaisten kokemusten vuoksi.

”Täällä kaikilla on sillee niiku sama tilanne.”

Hyvin eri ikäiset lapset käsittelevät ymmärrettävästi eroa eri tavoin. Ikäjakama näkyi toiminnassa välillä etenkin keskusteluhetkissä. Välillä pienempien lasten pitkästyminen määräitti vanhempien lasten mahdollisuutta jutella mielen päällä olevista asioista. Ongelmaan puututtaessa tilanne helpotti ja jokainen sai äänensä kuuluviin. Lapset itse eivät nostaneet esille että iällä olisi ollut merkitystä.

5.4 Lapset tunnistavat ja käsittelevät eron herättämiä tunteita

Eron herättämät tunteet olivat vahvasti esillä jokaisella ryhmäkerralla. Jokaiselle kerralle oli asetettu valmiiksi tunne, jota käsiteltiin. Ryhmäkerta ei kuitenkaan ollut sidottu vain käsiteltävään tunteeseen, vaan usein lasten kertomien asioiden pohjalta keskusteltiin muistakin tunteista, joita lapset nostivat esille. Lasten ajatukset nousivat esille erityisesti yhteisissä keskusteluhetkissä sekä yksilöhaastatteluissa.

Keskusteluista kävi ilmi, että ero herättää monenlaisia tunteita. Yksi lapsi kuvasi, että tunteita on välillä vaikea ymmärtää. Ryhmäkerroilla käsiteltäviä tunteita olivat hämmennys, syyllisyys ja häpeä, pelko, suru ja ikävä, pettymys, viha sekä helpotus. Keskusteluissa sekä yksilöhaastatteluissa lapset kuvasivat erosta puhuttaessa eniten harmitusta, ymmärrystä, vihaa sekä syyllisyyttä.

Kertoessaan kokemuksiaan erosta lapset saivat tukea tunteiden sanoittamisessa. Ryhmässä pohdittiin yhdessä millaisissa tilanteissa ihminen tuntee esimerkiksi vihaa tai iloa ja millaisissa tilanteissa voi tuntea pelkoa. Lapset pohtivat tunteita ja kertoivat usein esimerkkejä milloin olivat mitään tunnetta tunteneet.

Aineiston pohjalta käy ilmi, että lapset kuvasivat eniten harmitusta ja vihaa. Kaikki lapset kertoivat, että ero harmitti heitä. Vihaa käsiteltiin erityisesti kuudennella ryhmäkerralla, mutta muiden tunteiden tavoin se nousi esille muillakin kerroilla. Lapset tunsivat vihaa erityisesti vanhempien riitatilanteissa. Riitojen aiheuttamaa vihaa kertoi tunteneensa kolme lapsista. Kaksi lapsista kertoi, että eniten vihaa aiheutti vanhempien valehtelu sekä asioiden salaaminen. Yksi lapsista sanoi, että häntä on harmittanut ja vihastuttanut tilanteet, joissa vanhemmat ovat kohdelleet sisaruksia epäreilusti.

”Siitä tulee vihaseks ku ei voi luottaa ku se aina valehtelee kaikesta.”

Usein esille nousi myös syyllisyys. Syyllisyys ja häpeä olivat toisen kerran kantavana teemana. Yksi lapsista kertoi, että hän oli eron jälkeen pohtinut olisiko hän voinut toimia toisin estääkseen eron. Lapset saivat jokaisella kerralla omaan laatikkoonsa esineen, joka muisutti kyseisen kerran temasta ja tunteesta. Kerratessamme esineiden merkitystä ryhmän loppuessa yksi lapsista sanoi kulkusen kohdalla, että ymmärsi nyt etteivät aikuisten väliset asiat ole lapsen syytä ja katsoessaan kulkusta hän muisti sen.

Lapsen mukaan oli hyvä, että ryhmässä keskusteltiin syyllisyydestä. Hän kuvasi, etteivät kaikki eroperheiden lapset välttämättä ymmärrä, etteivät he voi vaikuttaa aikuisten asioihin.

”Mä muistan tästä kulkusesta et jos äiti ja isä riitelee ni se ei oo mun syy.”

Lapset kantoivat syyllisyyttä eron lisäksi myös aikuisten välisistä riidoista. Kaksi lapsista sanoi, että ei halua aiheuttaa vanhempien välille lisää riitaa. Yksi lapsi kertoi, että riitelyn kuunteleminen oli inhottavaa. Riitatilanteissa syyllisyyttä herätti lasten mukaan tilanteet, joissa vanhemmat riitelivät lasta koskevista asioista. Tällaisia tilanteita olivat esimerkiksi lapsen ja vanhemman tapaamiset.

Ymmärrys oli esillä ryhmäkerroilla eri asiayhteyksissä. Yksilöhaastatteluissa kolme lasta kuvasi ryhmän auttaneen heitä ymmärtämään eroa ja sen herättämiä ajatuksia. Kolme lasta kertoi, että ryhmän aikana he ovat ymmärtäneet vanhempien päätöksiä paremmin. Ymmärrys näkyi myös helpottuneisuutena. Yksi lapsista kuvasi, että voituaan keskustella erosta oli paha olo hieman helpottanut eikä ero ollut enää niin pelottava asia. Lapset kokivat myös saavansa ymmärrystä samassa tilanteissa olevilta lapsilta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustehtävänäni oli selvittää lasten ajatuksia ja kokemuksia Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmästä. Tavoitteena oli nostaa esille lasten ääni ja tehdä heidän kokemuksiaan näkyväksi. Ryhmän merkityksen kirkastamiseksi selvitettiin myös ryhmän lasten kokemuksia vertaistoiminnasta. Tässä luvussa tarkastelen tutkimuskysymyksiini liittyen millaisia yhteneväisyyksiä tutkimuksestani esille nousevilla asioilla ja teorialla on ja millaisia johtopäätöksiä niistä voi tehdä.

Teoriasta ja tutkimuksista nousi esille lasten tarve tuelle vanhempien erotessa. Tärkeintä on kertoa lapselle rehellisesti, mitä on tapahtumassa. Lapsen voi olla hankalaa ymmärtää, mitä ero merkitsee ja moni asia voi jäädä lapsen mielikuvituksen varaan. (Taskinen 2005, 138.) Lapset kokevat eron hyvin eri tavoin. Kaikki lapset tarvitsevat kuitenkin tukea, sillä tuskaiset elämäkokemukset voivat huonoissa olosuhteissa kääntyä katkeruudeksi ja epäluuloksi ihmissuhteisiin. Hyvissä olosuhteissa huonot kokemukset voivat kuitenkin kääntyä myönteiseksi kasvuksi. (Kiiänmaa 2008, 93.)

Aikuisten on ehdottoman tärkeää huomioida lasten tunteet erossa. Lapsi saattaa helposti syyttää itseään ja vanhempien tehtävä on selittää lapselle asian todellinen laita. (Kiiänmaa 2008, 97.) Oksi-Walterin ja Toivosen mukaan lapsen voi olla mahdotonta ymmärtää haastavaa tilannetta, ja hän saattaa syyttää itseään erosta. (Oksi-Walter&Toivonen, 2016.) Ryhmäläisten keskusteluissa nousi vahvasti esiin epävarmuus ja suuri määrä kysymyksiä lasten mielissä. Lasten oli etenkin eron hetkellä ollut hyvin vaikea ymmärtää mitä tapahtui ja he olivat sen vuoksi herkästi syyllistäneet itseään tapahtumista. Tuloksista voidaankin huomata, että lapsilla oli tarve keskustella erosta, eikä heillä välttämättä ollut siihen mahdollisuutta muualla. Ryhmässä yhteiset keskustelut myös mahdollisivat sen, että lapset oppivat ymmärtämään tilannetta uudella tavalla. Tärkeänä asiana olikin kertoa, ettei ero koskaan ole lapsen syytä.

Tavoitteeni oli selvittää, millaisia lasten kokemukset olivat ryhmästä sekä vertaistoiminnasta. Selvityksestä saatujen tulosten perusteella voidaan todeta, että ryhmän lapset kokivat ryhmätoiminnan miellekkääksi. Lapset pitivät ryhmäkertojen sisältöjä mieluuisina ja työskentelyä ryhmässä mukavana. Ryhmän toiminnassa hienoa

oli erityisesti avoimuus ja jokaisen lapsen huomioiminen yksilönä omien kokemuksiensa kanssa.

Havainnoidessani ryhmän toimintaa oli hienoa huomata, kuinka sitoutuneita lapset olivat ryhmään ja kuinka tärkeäksi paikaksi ryhmä muodostui. Tärkeänä osana selvitystä oli myös selvittää, miten lapsen kokivat ryhmäkertojen sisällöt ja teemat. Lapsilta saadun palautteen perusteella voidaan todeta, että ryhmäkertojen sisällöt olivat lasten mielestä mielekkäitä. Lapset nostivat erityisesti erilaiset pelit, askartelun sekä pantomiimin lempiasioikseen ryhmässä.

Lapsi saattaa kokea erossa usein erilaisuutta ja yksin jäämistä Vertaisryhmässä eron kokeneet lapset voivat löytää asioille ja kokemuksille yhteisiä merkityksiä ja jakaa niitä toistensa kanssa. Vertaisryhmä ja siinä tapahtuvat yhteiset keskustelut mahdollistavat keskinäisen samaistumisen ja rohkaisevat lasta avoimeen vuorovaikutukseen. (Lehtinen&Lätti 2011.) Ryhmässä lapset korostivat muiden ymmärtämisen tärkeyttä. Lasten mukaan ryhmässä pystyi keskustella erosta, sillä muut olivat kokeneet samankaltaisia asioita ja ymmärsivät erilailla eroon liittyviä ajatuksia, kuin esimerkiksi koulukaverit.

Tuloksista voidaan todeta, että oma tiivis ryhmä ja vertaisuus muiden lasten kanssa oli erittäin tärkeää. Lapset pystyivät keskustella erosta avoimesti. Jutteluhetkissä lapset kertoivat omia kokemuksia erosta, sekä jakoivat tarinoita eron hetkistä toisilleen. Yleensä aikuinen aloitti keskustelun, mutta lapset jatkoivat hyvin omatoimisesti ja kertoivat toisilleen kokemuksiaan. Tuloksista voidaan nähdä, että lapsille oli tärkeää, kun muut ryhmäläiset ymmärsivät heidän tilanteensa.

Ryhmällä oli lapsille suuri merkitys. Osalle lapsista ryhmä oli ainoa paikka, jossa he pystyivät keskustelemaan erosta, sillä lapset kokivat, että eivät voineet keskustella erosta koulu- tai harrastuskavereiden kanssa. Ryhmässä lapset pystyivät jakamaan kokemuksiaan toisten samassa tilanteessa olevien lasten kanssa. Lasten kertomien kokemusten perusteella voidaan todeta, että vertaistoiminnasta oli hyötyä ryhmän lapsille eron käsittelyssä.

Vertaistoiminta mahdollistaa lapselle eron herättämien tunteiden läpikäynnin muiden lasten kanssa. Tunteet ovat eron hetkellä ja sen jälkeenkin vahvasti esillä myös lapsilla

ja lapsen voi olla vaikea tunnistaa ja käsitellä tunteita. Juuri tästä syystä tunteista puhuminen yhdessä onkin erittäin tärkeää. (Holm ym. 2010, 55.) Ryhmässä tunteiden kanssa työskentely ei aina ollut helppoa. Ero herättää vaikeitakin tunteita, joita ryhmässä yhdessä käsiteltiin. Tärkeänä teemana tarkastelinkin lasten ryhmässä tunnistamia ja käsittelemiä tunteita.

Tulosten pohjalta voidaan todeta, että lasten kokemukset erosta olivat samankaltaisia, mutta niissä oli toki eroja perheiden erilaisten tilanteiden takia. Tuloksista nousee kuitenkin selkeästi esille, että vaikka tilanteet perheissä olivat hyvin erilaisia, olivat lapset kokeneet hyvin samankaltaisia tunteita, kuten vihaa ja syyllisyyttä. Ryhmän lapset ymmärsivät pääsääntöisesti hyvin eri tunteiden merkityksen ja kuvasivat hyvin monipuolisesti erilaisia tunteita. Viha oli tunteena lapsille hieman vaikeasti ymmärrettävä ja sen merkitystä etsittiinkin vihaa ja kiukkua käsittelevällä ryhmäkerralla. Aineiston pohjalta voidaan todeta, että lapset kokivat eniten harmitusta, ymmärrystä, vihaa sekä syyllisyyttä liittyen vanhempiensa eroon.

Lapselle on tärkeää antaa tila ja mahdollisuus puhua mieltä painavista asioista. Ryhmän lapset olivat kuulleet ja nähneet useita hankalia tilanteita kotona, kuten riitoja ja haastavia tilanteita. Teoria osoittaaakin, että lapsi voi tuntea erossa esimerkiksi hämmennystä, pelkoa, vihaa, pettymystä, surua tai helpotusta. Usein lapsilla saattaa herätä myös syyllisyyden tunteita. (Oksi-Walter&Toivonen, 2016.) Koko tunteiden kirjo tulikin esille ryhmässä lasten kertomien tarinoiden pohjalta. Lapset olivat erossa ja sen jälkeen kokeneet hyvin vaihtelevia ja erilaisia tunteita aina tilanteesta riippuen.

Ryhmässä käsiteltiin lapsille haastavaa elämänvaihetta, joka herättää monenlaisia tunteita. Mielestäni on ehdottoman tärkeää, että työskentely säilyi lapsilähtöisenä. Lasten osallisuus ryhmässä olikin yksi asioista, joihin selvityksessä kiinnitettiin huomiota. Tulosten pohjalta voidaan todeta, että lasten osallisuus huomioitiin ryhmässä hyvin. Tästä kertovat sekä lasten omat kommentit, että minun huomioni ryhmän ajalta. Lapset totesivat, että aikuiset kuuntelivat heidän toiveitaan ryhmäkertoihin liittyen. Mielestäni lasten toiveet toteutettiin erittäin hyvin. Lapsille annettiin myös hyvin tilaa kertoa omia toiveitaan ja mahdollisuus vaikuttaa ryhmäkertojen sisältöön.

7 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi kesti syksystä 2016 kesään 2017 saakka. Tutkimuksen toteuttaminen Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osaston lasten eroryhmässä sujui hyvin. Ajatus ryhmän toiminnasta ja lasten kokemuksista käsittelevään opinnäytetyöhön lähti MLL Tampereen osastosta. Alkusyksystä päätin lähteä ryhmään mukaan tietämättä, mitä odottaa. Heti ryhmän toiminnan alkaessa huomasin, kuinka merkittävää työskentely ryhmässä oli. Työskentelyn mielekkyyden ja merkityksellisyyden kautta opinnäytetyöni merkitys itselleni kasvoi.

Pohtiessani ryhmää jälkikäteen voin todeta, että ryhmäkerrat sujuivat odotetusti. Aikuiset ja lapset tulivat hyvin toimeen keskenään, eikä ryhmässä syntynyt haastavia tilanteita. Mielestäni oli tärkeää, että työskentely eteni aikuisen johdolla. Näin voi olla varmempi siitä, ettei vaikeiden asioiden käsittely jää kesken ja että jokainen lapsi saa tilaa kertoa ajatuksiaan. Varmuutta siitä, kertoivatko lapset kaiken, mitä halusivat ei kuitenkaan ole. Ryhmän aikuinen avasi keskustelun eri aiheista ja näin lapset saivat mahdollisuuden käsitellä tunteita ja kokemuksiaan turvallisessa ympäristössä. Oli tärkeää, että ryhmäläiset ja aikuiset kuuntelivat toisiaan. Toisinaan lapset eivät muistaneet antaa toisille puheenvuoroa, ja näissä tilanteissa aikuiset muistuttivat asiasta. Tärkeää oli, että jokainen sai kertoa juuri niin paljon tai vähän, kuin halusi.

Ryhmän toiminnassa oli hienoa huomata, että ryhmä antoi lapsille uskoa ja luottamusta itseensä. Minä selviän! Vaikeiden tunteiden käsittely turvallisessa ympäristössä auttaa lasta pääsemään eteenpäin eroprosessissa. Ryhmässä lapset saivat tilaa keskustella myös vaikeista asioista, jonka on todettu olevan tärkeää erosta selviytymisessä.

Yhteistyökumppani Mannerheimin lastensuojeluliitto Tampereen osasto toivoi opinnäytteeni avaavan lasten kokemuksia eroryhmän toiminnasta sekä erosta ja tuovan lasten äänen kuuluviin. Tämä päämäärä kulki vahvasti mukani koko ryhmätyöskentelyn ajan sekä kirjoitusvaiheessa. Etenkin aineistoa analysoidessa pyrin huomioimaan kaikki osat nauhoituksesta ja havainnoinnin tuloksista kuvatakseni mahdollisimman laajasti lasten kokemuksia. Mielestäni kirjallinen tuotos vastaa hyvin tavoitteita. Lasten ääni tulee selkeästi esille tulostulussa.

Jo tuloksia analysoidessani huomasin kuitenkin, että aineistossa lapset eivät tuoneet esille kehitettäviä asioita ryhmästä. Ryhmäkerrat päättävissä loppupireissä kysyin lapsilta, mikä ei ollut kyseisellä ryhmäkerralla kivaa. Lapset eivät juuri kuitenkaan niisää hetkissä nostaneet esille mitään asioita. Kehitysehdotusten saamiseksi olisin voinut haastattelutilanteissa pyytää lapsia kertomaan joitain asioita, joita he muuttaisivat tai tekisivät eri lailla ryhmässä. Valitettavasti tämä osuus jäi lähes täysin uupumaan.

Lasten ryhmän työskentely oli erittäin mielekästä niin aikuisille kuin lapsillekin. Prosessin aikana pohdin, että aihetta voisi tutkia jatkossa lisää. Pohdin muuttuisivatko tulokset mikäli ryhmän lapset olisivat samanikäisiä keskenään. Mielestäni olisi myös mielenkiintoista selvittää, miten lapset varttuessaan myöhemmin muistelevat ryhmää ja miten he kokevat sen vaikuttaneen heidän käsitellessään eroa.

Opinnäytetyöprosessi on sisältänyt paljon luotettavuuteen ja eettisyyteen liittyvää pohdintaa. Pohdintaa on herättänyt pääasiassa se, että tavoitteena oli tutkia lapsien kokemuksia. Lapsitutkimuksessa eettisyyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota, sillä lapset eivät välttämättä itse ymmärrä tutkimuksen merkitystä.

Anonymiteetin suojaamisen huomioiminen on selvityksen kirjoitusvaiheessa tärkeää. Tuloksia julkistaessa tulee olla erityisen tarkka anonymiteetin säilyttämiseksi. Lasten kanssa työskennellessä täytyy aina muistaa erityinen varovaisuus eettisten kysymysten äärellä. Ryhmän pienen osallistujamäärän vuoksi minun oli pohdittava tarkkaan, mitä asioita voin tuoda kirjalliseen tuotokseen. Esimerkiksi lasten iällä tai sukupuolella ei ole merkitystä tulosten kannalta, joten valitsin olla kirjoittamatta niitä. Osa ryhmässä kerätystä aineistosta oli myös sellaista, mitä ei pystynyt julkaisemaan huolehtimalla samalla lasten anonymiteetistä.

Ennen ryhmän alkua osallistuvien lasten vanhemmilta pyydettiin kirjallinen lupa lasten osallistumisesta selvitykseen. Kerroin tutkimuksesta tietysti myös lapsille. Lapsien kohdalla jouduin pohtimaan esittämistapaa paljon tarkemmin. Kuinka saisin lapset ymmärtämään, mistä oli kyse? Haastatellessani lapsia koin eettistä ristiriitaa siinä, että lasten kertomat asiat tulevat kirjalliseen selvitykseeni. Kerroin lapsille ryhmän alussa opintoihini liittyvästä työstä. Minua mietitytti kuitenkin se, etteivät lapset välttämättä voi ymmärtää, mihin ryhmässä kerättyä tietoa käytetään. Pohdin pitkään miten selittäisin lapsille selvityksen tarkoituksen vai kuinka paljon lasten todella olisi hyvä

tietää siitä, mikä roolini ryhmässä oli. Yritin muokata kertomaani mahdollisimman selkeäksi niin, että lapset voisivat ymmärtää. Mielestäni asiaa ei kuitenkaan ollut tarkoituksenmukaista painottaa liikaa, sillä tarkoitus oli tietysti että lapset voivat ryhmässä keskittyä olennaiseen.

Tuottamani teoriatieto on luotettavaa, sillä käytän vain luotettavia ja ajankohtaisia lähteitä, kuten kirjallisuutta, tutkielmia ja www-sivustoja. Tulosten luotettavuutta lisää ryhmässä tehdyt nauhoitukset, sillä näin sain kirjattua lasten sanomat asiain täysin siinä muodossa kuin ne olivat. Työni on tapaustutkimus. Tutkin juuri tämän kyseisen ryhmän ajatuksia, joten tuottamani tieto ei pidä paikkaansa muihin eroryhmiin osallistuneiden lasten kohdalla.

Kehitettävää ryhmässä on ikäjakauma, joka voisi olla pienempi. Ryhmän vanhimman ja nuorimman lapsen ikäero oli melko suuri. Hyvin eri ikäiset lapset käsittelevät ja ymmärtävät eron hyvin eri tavalla. Esimerkiksi eroon liittyvistä asioista keskustellessa eri ikäiset lapset toivovat keskusteluhetkiltä erilaisia asioita. Ryhmässämme toiminta sujui kuitenkin hyvin. Mielestäni tähän vaikutti merkittävästi se, että ryhmässä oli kolme aikuista. Ikäjakauma olisi voinut muodostua suuremmaksi ongelmaksi, mikäli aikuisia olisi ollut vain yksi. Tällaisessa tilanteessa lapsia ei olisi voinut jakaa pienempiin ryhmiin ja työskentely ei olisi ollut yhtä mielekästä ja tarkoituksenmukaista kaikille lapsille.

LÄHTEET

Holm, J., Huuskonen, P., Jyrkämä, O., Karnell, S., Laimio, A., Lehtinen, I., Myllymaa, T., Vahtivaar J-M. 2010. Vertaistoiminta kannattaa. Solver palvelut Oy.

http://www.kansalaisareena.fi/Vertaistoiminta_kannattaa.pdf

Jantunen, E. 2010. Vertaistuki masentuneiden osallisuuden vahvistajana. Teoksessa Vuokila-Oikkonen, P. (toim.) Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveystalalla. Livonia Print- Riika, Latvia.

Jyväskylän yliopisto. 2015. Tapaustutkimus. Muokattu 23.4.2015. Luettu 25.5.2017. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/tapaustutkimus>

Kiiski, J. 2011. Suomalainen avioero 2000-luvun alussa. Miksi avioliitto puretaan, miten ero koetaan ja miten siitä selviydytään? Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Väitöskirja.

Kiianmaa, K. 2008. Hyvä ero uusi elämä. 1. painos. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Kontula, O. 2013. Yhdessä vai erikseen? Väestöliitto ry, Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy.

Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. 2009. Ero, Vanhemmuus ja tukeminen. Helsinki: Hakapaino Oy.

Unicef. Lasten oikeuksien sopimus. Luettu 27.5.2017. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Lehtinen, Teija. & Lätti, Elina. 2011. Entäs minä? Erosurun palasista ehjäksi tarinaksi. Kopijyvä Oy

Lipponen, P. & Wesaniemi, P. 2005. Lapsi ja ero. Jyväskylä: Gummerrus kirjapaino Oy.

Mannerheimin lastensuojeluliitto. Arvot ja missio. Luettu: 15.5.2017. <https://tampere.mll.fi/tietoa-meista/arvot-ja-missio/>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Tampereen osasto ry. Lapsi ja ero-hankkeen loppuraportti. Hotpaino 2014.

[https://tampere-mll-fi-](https://tampere-mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/c35e06bcc690e651716bc8b34dad3069/1492433143/application/pdf/256034/Lapsi%20ja%20ero%20hanke%20loppuraportti.pdf)

[bin.directo.fi/@Bin/c35e06bcc690e651716bc8b34dad3069/1492433143/application/pdf/256034/Lapsi%20ja%20ero%20hanke%20loppuraportti.pdf](https://tampere-mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/c35e06bcc690e651716bc8b34dad3069/1492433143/application/pdf/256034/Lapsi%20ja%20ero%20hanke%20loppuraportti.pdf)

Mykkänen-Hänninen, R., Kääriäinen, A. 2009. Vertaisuus ja vertaistuki eroauttamisessa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Mäkijärvi, L. 2014. Kahden kodin lapset – Miten tuen lasta vanhempien erossa. Docendo.

Natunen, L. Vertaisryhmän rakentuminen. Teoksessa: Ojuri, A. (toim.) Vertaisryhmä Väkivaltaa kokeneiden naisten osallisuuden ja voimaantumisen tukeminen. Ensi ja turvakotien liitto.

Niemelä, S. Mikä suojaa lasta. Väestöliitto. Luettu: 18.5.2017
http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapset_ja_ero/suojaavat_tekijat/mika-suojaa-lastat/

Neitola, M. 2013. Vertaissuhteiden merkitys ja muotoutuminen kasvuyhteisöissä. Teoksessa: P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Juva: PS-kustannus.

Oksi-Walter, P. psykologi, Toivonen P. sosiaalityöntekijä 2016. Miten tukea lasta erossa? Luento. Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osasto, Eron edessä ilta. 4.10.2016. Laivapuston perhetalo, Tampere.

Salo, S. 2009. Vanhempien parisuhdeongelmien yhteys lasten käyttäytymisongelmiin ja psyykkiseen oireiluun. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. 2009. Helsinki: Hakapaino Oy.

Sinkkonen, J. & Kalland, M. (Toim.) 2012. Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. 1.-2. painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Sinkkonen, J. 2005. Lasten reaktiot vanhempien eroon. Teoksessa Lipponen, P. & Wesaniemi, P. Lapsi ja ero. Jyväskylä: Gummerrus kirjapaino Oy.

Taitto, A. 2001. Vertaistoiminta avuksi lapselle. Teoksessa Matti Inkinen (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Kustannus Oy Tammi.

Taskinen, S. 2005. Lasten tukeminen erotilanteessa. Teoksessa Lipponen, P. & Wesaniemi, P. Lapsi ja ero. Jyväskylä: Gummerrus kirjapaino Oy.

Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset. 2015. Helsinki: Tilastokeskus Luettu: 17.5.2017
http://www.stat.fi/til/ssaaty/2014/ssaaty_2014_2015-04-21_tie_001_fi.html

Tilastokeskus. 2007. Yhä useamman lapsen vanhemmat asuvat erillään. Luettu 27.5.2017. http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/v2007/tiedote_012_2007-04-12.html

Paajanen, P. 2003. Parisuhde koetuksella. Väestöliitto perhebarometri 2003.
http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/7abcdbd11004baa83577af8c4a2629fbb/1495517412/application/pdf/4953312/Perhebarometri%202003_web.pdf

Poijula, S. 2016. Lapsi ja kriisi, selviytymisen tukeminen. 3. painos. Tallinna: Raamatutrukikoda.

Vilka, H., Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Väestöliitto B. Lapsia suojaavat tekijät. Luettu: 18.5.2017
http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapset_ja_ero/suojaavat_tekijat/

Väestöliitto A. Avioerot. Luettu 28.5.2017
http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/parisuhteet_ja_seksuaalisuus/avioerot/

TAULUKOT

Taulukko 1. Ryhmän sisällöt ja teemat sivu 24.

Taulukko 2. Ryhmäkertojen teemat ja sisällöt sivu 22.

LIITTEET

Liite 1

Hyvä vanhempi,

Olen sosionomiopiskelija Taija Leivo Tampereen ammattikorkeakoulusta. Kuljen lasten eroryhmän matkassa ja toteutan Mannerheimin lastensuojeluliiton Tampereen osastolle opinnäytetyön ryhmään liittyen. Työni tarkoituksena on kirjata ryhmän kertojen toimintaa, sekä erityisesti lasten omia kokemuksia ryhmästä ja sen sisällöstä. Kysymyksiä joihin keskityn ovat:

1. Millaisia lasten kokemukset olivat ryhmästä?
 - Miten lapset kokivat ryhmäkertojen sisällöt ja teemat?
 - Miten lapset kuvaavat ryhmän merkitystä?
- 2.Miten lapset kokivat vertaistuen ryhmässä?
- 3.Miten lasten kokemukset ja mielipiteet tulivat huomioiduiksi ryhmässä?

Kerään lapsilta saamaani tietoa kaikkien ryhmäkertojen ajan. Tarkoitukseni on nauhoittaa yhteiset loppupiirit, jotta saan tallennettua mahdollisimman tarkasti lasten ajatuksia ja pohdintoja ryhmästä. Loppupiireissä kysyn lapsilta esimerkiksi mitä he pitivät ryhmäkerrasta, mikä oli mukavaa ja mitä voitaisiin tehdä toisin.

Lasten henkilöllisyys pysyy salattuna koko opinnäytetyöprosessin ajan. Opinnäytetyössäni ei käytetä nimiä tai muita tunnistettavia elementtejä. Pyydän lupaanne havainnoida ryhmää lapsenne läsnäollessa ja kirjata esille nousevia asioita opinnäytetyöhöni. Valmis työni julkaistaan verkossa Theseuksessa.

Lisätietoja opinnäytetyöstä saatte minulta.

Ystävällisin terveisin
 Taija Leivo
 taija.leivo@soc.tamk
 0407330323

Lapsen nimi: _____

Paikka ja aika

Allekirjoitus

Liite 2

Ryhmäkertojen sisällöt

Ennen jokaisen ryhmäkerran alkua on ryhmän jäsenten ja aikuisten yhteinen välipala. Välipalalla keskustellaan kuluneesta viikosta ja muista kuulumisista.

1. RYHMÄKERTA: TUTUSTUMINEN

Tarvikkeet: muovilaatikot, Kim-leikki tavarat, jäätelötikkuja, kartonkia, saksia, liimaa, kankaita, tusseja, erokirja: Entäs minä? Lehtinen&Lätti, villalankarulla, rentoutusmusiikkia, satuhierontakirja, välipalatarvikkeet

Toiminta:

- Kerrotaan mikä ryhmä on ja mitä siellä tehdään.
- Kerrataan yhdessä säännöt. Ryhmän sääntöjä ovat esimerkiksi vaitiolo ja se, että jokainen voi itse valita mihin osallistuu ja mihin ei.
- Leikki: Lankarullaleikin avulla käymme läpi ketä ryhmässä on ja minkä ikäisiä osallistujat ovat
- Leikki: Leikissä kuljetaan tilassa musiikin soidessa. Musiikki loppuessa kerrotaan vastaan tulevalle kaverille oma nimi ja jotain itsestä. Esimerkiksi ikä, harrastus, mistä tykkää, mistä ei tykkää.
- Petterin päiväkirja tarina. Luetaan ensimmäinen luku ja jutellaan yhdessä Petterin tilanteesta.
- Perheaskartelu. Askarrellaan tikkunukeista oma perhe ja esitellään heidät muille ryhmän jäsenille.
- Satuhieronta rentoutus.

2. KERTA: SYYLLISYYS JA HÄPEÄ

Tarvikkeet: Tikkunukketarvikkeet edelliseltä kerralta, välipalatarvikkeet, WC-paperia, syyllisyys-häpeä kortteja pussissa, satuhierontakirja, pallo

Toiminta:

- Lyhyt esittäytymiskierros, sillä yksi ryhmäläinen aloitti toisella kerralla.
- Sääntöjen kertaus ja ryhmän tarkoituksen kertominen
- Jatketaan jokaiselle tikkunuket. Jos ovat jääneet kesken edelliseltä kerralta, voi omiaan jatkaa. Yhteistä pelaamista.
- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 2 ja jutellaan Petterin tilanteesta.
- Käytetään apuna tunnekortteja keskustellessa syyllisyyden ja häpeän tunteista.
- Pelataan kiipelileikkiä.
- Lopuksi rentoutuksena satuhieronta.

3. KERTA: PELKO

Tarvikkeet: Kim-leikki tarvikkeet, tiimalasit lapsille, välipalatarvikkeet

Toiminta:

- Leikki: Pelataan aloituspiirissä Kim-leikkiä
- Leikki: Mikä minussa on muuttunut –leikki
- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 3 ja keskustellaan pelon tunteesta.
- Leikki: Tunnelin läpi ryömiminen. Tunnelissa yksi tiukempi kohta. Kohta kuvaa muutosta ja lapsille kerrotaan, että muutoksesta voi selvitä
- Lopuksi rentouksena pallohieronta.

4. KERTA IKÄVÄ JA SURU

Tarvikkeet: välipalatarvikkeet, lakana, viltti, kulkuset, siveltimiä, vahakangas, vesivärejä ja A3 papereita kaikille vähintään kaksi

Toiminta:

- Leikki: Höyhenleikki. Leikissä ilmeillä ja eleillä osoitetaan millaista esinettä kuljetetaan: painava, kevyt jne.
- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 4.
- Käsitellään tunnekortin avulla surun tunnetta.
- Musiikkimaalaus surusta/ikävästä. Kirjataan surut ja ikävät ylös
- Vilttikeinu. Jokainen lapsi pääsee vilttikeinuun huilaamaan ja keinumaan.
- Rentoutuksena värirentoutus

5. KERTA: PETTYMYS

Tarvikkeet: välipalatarvikkeet, Juholla on kaksi kotia –kirja, pettymyskortti, pettymyspantomiimiin aiheita

Toiminta:

- Leikki: Tuolileikki
- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 5.
- Käsitellään tunnekortin avulla pettymyksen tunnetta.
- Pantomiimi. Millaisissa tilanteissa voi olla pettynyt?
- Juholla on kaksi kotia –kirja, luetaan kirja ja keskustellaan sen pohjalta.
- Rentoutuksena hirviönaamarirentoutus.

6. KERTA: VIHA

Tarvikkeet: välipalatarvikkeet, A4 papereita, kyniä, puuvärejä, kiukkuajokortit, pikkuiset tyynyt lapsille, vihaan liittyviä pantomiimi kortteja, maalaustarvikkeet, vahakangas

Toiminta:

- Nyrkkitorni: jokaisessa nyrkissä on vihan tunne jotka nimetään. Mistä tulen vihaiseksi? Lopulta ne hajoavat ja katoavat ilmaan.
- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 6.
- Keskustellaan vihan tunteesta ja sen hallitsemisesta.

-Kirjoitetaan paperille asioita jotka kiukuttavat vanhempien erossa ja keskustellaan niistä yhdessä. Lopuksi paperin voi halutessaan silputa.

- Pantomiimi, teemana viha. Mistä voi tulla vihaiseksi?
- Kiukku värityskuvan värittäminen ja maalaamista kiukusta
- Rentoutus lasten valinnan mukaan

7. KERTA HELPOTUS

Tarvikkeet: kulkuset, perheaskarteluvälineet, välipalatarvikkeet, vahakangas

Toiminta:

- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 7.
- Tietoiskut. Aikuinen lukee tietoiskuja ja kun jokin luettu asia on omasta mielestä totta, lapset heiluttavat saamaansa kulkusta. Esim. Ero ei oo mun syy, en oo mikään posteljooni ym. eroon liittyviä ajatuksia.
- Köydenveto.
- Juttelua menneistä ryhmäkerroista ja kirjattiin lasten ajatuksia ylös
- Rentoutuksena satuhieronta

8. KERTA ILO JA SELVIYTYMINEN

Tarvikkeet: välipalatarvikkeet, pipareita, koristeita, sokerikuorrutetta, taskulappuja, heijastimia

Toiminta:

- Aikuiset piilottavat läheiseen puistoon heijastimia, joista roikkuu kirjaimia. Kaikki kirjaimet etsitään taskulampun avulla ja sisällä niistä muodostetaan sana.
- Petterin päiväkirja. Luetaan luku 8.
- Koristellaan yhdessä pipareita
- Loppupiirissä keskustellaan ryhmän päättymisestä ja suunnitellaan pantomiimiesitys vanhemmille esitettäväksi. Esitetään esitys ja hyvästellään ryhmän jäsenet.